

Амстердам Анкара, 1937.

Садржај

Десет летњих атинских дана

Забелешке о Холандији

Фешта у Боки

Женевске бербе

Пераст

Нова Турска и Кемал

Са Цетиња

Версајска јесен

Са песмом од Куманова до Кајмакчалана

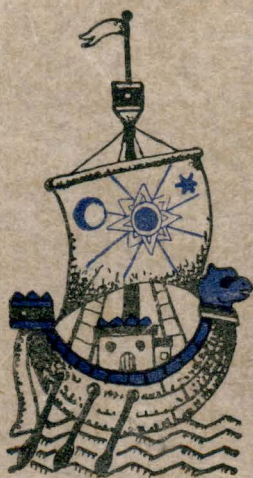
Париз кроз његов сезонски фрагмент

821.163.
41-992

Д^р АНКА ГОЂЕВАЦ

АМСТЕРДАМ АНКАРА

1937

ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРА ГЕЦА КОН А. Д., БЕОГРАД

Төрөгч

Абигент

Д.М. Лувжигуновтой
ог

түнцгээ.

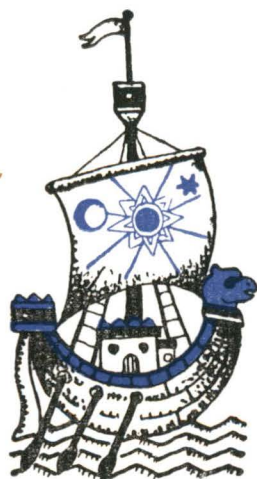
Говьсүмбэр

Х-1938.

Д-р АНКА ГОЉЕВАЦ

АМСТЕРДАМ АНКАРА

32553

1937

УМЕСТО
ПРЕДГОВОРА

Р и м , 1. августа 1937.

Писац ове књиге пушта у јавност своје прво дело, и то збирку путописа. Одиста, путопис је један књижевни род који је врло близак човековим свакодневним навикама у општењу с друштвом. Човек најпре жели да каже шта је видео, затим шта је чуо, а тек после тога шта је осећао, и једва на послетку шта је мислио. Госпођа Гођевац, путујући, пуно загледа и много види од оног у што се загледа. Као жена, затим, воли појединости. Али као жена од доброг пера, она одлично изради понекад и синтетичку слику целе једне средине, атмосфере, чак и земље и народа.

Ако њени утисци из Атине, којим књига почиње, нису дали Атину већма него што би је дао какав фотограф, зато је њена слика Холандије у свом жарну једно право мало ремек дело. Са утисцима из Боке, тај оглед показује одиста шта ће моћи још да напише ова списатељка од неоспорног талента. Врло је добро описан Кемал и његово реформаторско дело. Повлачење разлике између старе и нове

Турске, достигло је местимице мајсторски степен опажања.

Цела је књига више ипак описна него рефлексивна. Има овде и пуно журнализма. То не смета да буде и интересантна.

Али ако извесне ствари иду на штету књиге, ни мало не умањују самог писца. Његова снага је на другим страницама једно красно осведочење. Чак има стилистичких бравура које откривају у овом таленту песничку моћ визије и стваралачка опажања, и то у најфинијим танчинама. За Боку каже да је њена драж »у зрачним опсенама њене обале«. Или даје и овакву вечерњу слику: »Уз обалу онда још само нечујно капље метална крв месечева, од које, на ситно смежураној површини воде бивају и нестају светлосмијасте облици.« Из Версаљских вртова бележи ово: »Сва та лисната свила запушти причу о расипним Лујевима, и побожним Краљицама и мудрим метресама...« Или: »Базени пуни неба, љубичаста мрежа сенки које се препличу по овом врту фантома, и сребрни плач водоскока...« За Охридско језеро каже: »Брда и вода у коју код албанских планина са неба цури и утиче млечна бразда кумове сламе.«

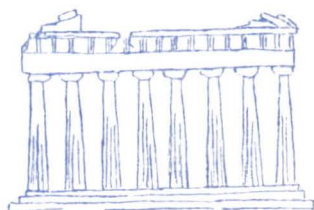
Довољне су и неколике овакве финесе да би нам било јасно какве се стилистичке могућности и песничка осећајност налазе у овом новом писцу.

Ј. ДУЧИЋ

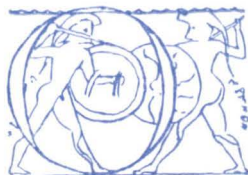

ДЕСЕТ
ЛЕТЊИХ АТИНСКИХ
ДАНА

1 9 2 7

но што поред врућине и комараца нашег путника са пером у руци највише мучи у Грчкој, то су Ду-чићева »Атинска писма«. Противу њих не помажу ни комарници, ни вентилатори, можда једино скроман став путника, који тек онако узгред и богобојажљиво бележи своје утиске.

Атина има четири специфичне лепоте, које вам се одмах наметну: жене, језик, мрамор и атинско небо.

У овој земљи где је чудно жена — Атина — била богиња мудрости, а мушкарац — Аполон — бог лепоте, ипак жене са једним гордим достојанством, што им га је сигурно Византија у наслеђе оставила, проносе своју витку, сразмерну и по свима канонима правилну лепоту.

Језик је низ самогласника меких, у озбиљан ток везаних. Свака та три хиљаде година стара реч је једна завршена лепота за себе.

Мрамора у кипове, рељефе, урне и фризе класаног пуни су музеји. Лепоте је ту толико сконцентрисане на једном месту, да човек пред улазак у музеј осећа потребу да се припреми за њу, а по изласку да се одмори од ње.

Али најлепше што има Атина, најлепше што у мрамору има Свет — под отвореним је небом: Замислите Историју, да је служећи службу човечанству својим рукама високо изнад главе уздигла Свето Причешће, белу мраморну хостију, символ лепоте — то је Акропољ над Атином.

Векови су оставили тиграсте шаре по мраморној шуми јонских и дорских стабала, из пелашког су му доба зидине, из класичног Ерехтеон и Партенон; зупци као на бурговима Франачких херцога Средњи су век. Млечићи му оставише своје лавове, Византија фреске.

Процилеји, храм божице Нике Аптере (Атине бескрилне победнице); Ерехтеон са својим карија-тидама, које немо на себи носе двадесет векова

терета, и Партеон, врхунац античке архитектуре — чине скупа атински Акропољ.

Партеон је оличење лепоте, чистоте, достојанства, склада и мере. Привидна једноставност је у суштини врхунац, до вишега се кроз столећа није дошло. Док су се највећи умови Антике стокрако разилазили у тумачењима среће, проблем лепоте и сразмере овде је апсолутно решен. Како би се гордо партеонски стубови осмехнули на претенциозну пупавост Барока, на ситну грацију Рококо-а и на хладно сиромаштво Ампира!

Има нечег мудрог и вечно чедног у тим партеонским стубовима. Као окамењене свештенице у славу Атине Партеонске — и саме чедне и одвећ мудре да би смела волети. —

Акропољ је под атинском месечином од злата, а на сунцу бљешти у платинастој белини.

У овој земљи историје, снова, маште и привиђења сунце је главни режисер. За шест драхми, колико стаје улазница на Акропољ, можете свако предвече присуствовати гала-претстави:

Са једне стране брег Химет, где се прибирао мед за нектар богова и у чијој је утроби млечни скупопцени камен, лежи дању као нека крастава трупина, а сунце га тек пред полазак зачара у фину љубичасту причу. Истодобно се на другој страни код Саламине одиграва патетична сцена праштања сунчеве лопте са хоризонтом, у стилу германских пожара. Китерон, брег Нимфа и Силена, час је у тами, час у тузи; између партеонских сту-

бова провлаче се и измичу маглени велови у боји јапанског порцелана, док сенке као акорди хармонично и тихо прелазе преко каменог шећера. —

И док је тако полако на Акропољу све више ноћ и мир у коме историја и мит постају чулно осетни, дотле на његовом подножју нова Атина са својих милион и по становника, почиње тек да живи после дневне жеге, под свирепо плавим атинским небом, које не зна за дан и ноћ. —

Атина је не само интересантна као прошлост, она је једна модерна, потпуно западњачки изграђена варош богатих људи, који јој оставише асфалтиране аутомобилске друмове, библиотеке, Универзитет, Академију Наука, Стадион са сто хиљада седишта, али водовод Атина још нема.

Атина је велики Лурд странаца и снобова, који долазе да ту утроше своје сувишне доларе и да узгред осете мирис и укус историске величине и предања.

У погледу на грчко становништво Атина је поглавито варош оних који су новац стекли или га теку. То се нарочито осећа у оном крају где су страна посланства и Дијадохова (престолонаследникова) палата, у којој је сада претседник републике и коју чувају Евзони са дугим црним кићанкама на глави, у невероватно уским чакширама и белим, богато набраним платненим фустанелама — сукњицама.

По булеварима, трговима и улицама те модерне Атине врло су честе старе византиске црквице, око

којих се продаје тамњан и чипка, а које су тако мале — скоро као оне што их свеци држе на длану по фрескама. Уз атинске цркве занимљиво је споменути и грчке попове, који изван камилавке носе пунђе, придржаване укосницама, и мантије до земље, док су попадије ошишане, са модерном кратком сукњом до колена. —

Супротни крај плутократске и космополитске Атине, јесте крај око римске Агоре и Хадријанове библиотеке. То је крај ситне буржоазије, трговчића и занатлија. На место хотела са енглеским именом и конфором, све су мале кафанице у којима се пеку »кокоречи« (цревца на ражњу). Куће су старе са типичним авлијама из шездесетих година; улице уске и ретко залута који ауто њима. У место њих гегају магарићи натоварени коринтским грожђем. Маслина и тог грожђа има највише; оно осушено представља главни грчки артикл за извоз, нарочито за Енглеску, с обзиром на њене пудинге.

Дипломатски претставник једне Грцима суседне пријатељске земље рекао је, да су »Грци народ који хоће да живи од старог камења и приче« (циља на античку философију), »а не од жуља и мотике«. Можда би било правилније рећи од »трговине и политике«, јер у Грчкој сви тргују и сви политизирају. У самој Атини дневно излазе дванаест великих политичких листова. Пред атинским парламентом стоји војничка стража са пушкама, а седнице на којима ројалисте и републиканци ломе копља трају често до два после поноћи. Сваки у овој земљи на

свој начин гледа да јој помогне: финансијери отсецајући од дужине новчаница, диктатори продужујући дужину сукања!

Али ако овај народ заиста верује да је чист потомак старих Грка, онда још никако није довољно горд на земљу и порекло. —

У новој Грчкој тргују сви: на мало и велико, на ситно и на крупно. Грк обично тргује целог живота док не остари и док се не обогати, па се онда ожени. То су они што тргују на велико. Они што тргују на ситно права су напаст. По улицама, по кафанама, по трговима, по парковима и по посластичарницама нуде све од чиода, миришљаве суве траве, свежег цвећа, албума, карата, чарапа, подвеза, марамица, лозова — до »фестике« и осталих семенки. Лозове нанижу на мотку, као код нас ђевреке, а са семенкама се тамо цео свет коцка на »мона« и »зига«, »пар« или »непар«. Ако те продаце на маком западно-европском језику покушате да одбијете учтиво, они тек онда навале на вас као комарци на дошљаке. Једини противу-отров је одбити их лењим покретом главе, онда одлазе — мислећи да сте Грк.

Поред специфичних карактеристика земље и поднебља, дан и ноћ у модерној Атини имају и један апсолутно великоварошки тон. Али типично грчко је ипак свакако она генерална распродаја Атине. Редовно јутром док сте још у постељи од ране зоре почну улични викачи-продавци у свим

могућим тоновима, од очајног јужњачког наметања, до последње уморне понуде, да проносе и продају све што се улицом може пронети и продати.

Кад око девет сати пре подне и последњи продавац умукне, имате утисак као да је цела Атина коначно распродана. —

Европски тон уносе у Атину њених тридесет хиљада аутомобила, који као тридесет хиљада чункова пролећу уз звук трубе кроз атинске улице, као кроз неки врло компликовани разбој, у коме се свакодневно уз шарену гомилу пролазника пешака тка атински живот.

Атина дању тргује и политизира, а ноћу живи. Када дневне јаре прођу, седи се на трговима, тротарима, по парковима, кафанама и посластичарницама до дубоко у ноћ, једе сладолед, пије »газос«, врста вештачке лимунаде, или »узо«, грчка ракија, коју мешају са водом, и мезете маслинке или семенке. —

И у самоме начину забављања леже добрих три хиљаде година између старе и нове Грчке. Она се Грчка листом дизала, да се на Олимпијадама хрве рукама или трка двоколицама, да се надмеће дитирамбима и да пева у славу Зевса, Херакла, Аполона и Посејдона. Камени амфитеатар се усхићавао Софокловим и Еурипидовим трагедијама и Аристофановим комедијама, од највишег реда његовог до најдоњег у коме се још данас налазе мермерне наслоњаче добротвора, сенатора, магистрата и првосвештеника, са именима уклесаним у Историју: Ха-

дријан, Марк Антоније, Трајан. У Одеону, задужбини Херода Атика даване су музичке претставе, а приликом великих пан-атинских свечаности носиле су девојке уз песму и музику нови пеплос богиње Атине. Данашње атинске девојке играју чарлстон уз аутентичну рику црначку на стакленом подијуму »Трокадера«, једног од најелегантнијих етаблисмана у Фалерону на морској обали.

У место да замаара тело витешким играма а дух дитирамбима, нова Грчка се зналачки уноси у ритмове танга, или заваљена у удобне наслоњаче пјеска »Кортезинама«, трима шпанским играчима *à la mode*.

То су одприлике забаве атинског »света«, а »народ« се забавља на један специфично грчки начин, гледајући њино тако звано »Карађоз« позориште са марионетама, искључиво патриотског репертоара.

Ко није видео »Карађоз« није видео нову Грчку, толико је то специфичан спектакл који се одиграва у једној башти до самог космополитског »Фоли-а«, у коме старови из »Casino de Paris« проводе своју летњу сезону.

У том националном театру под ведрим небом публика је оно што се на позоришним листама обично означава са »народ«, одприлике наша недељна биоскопска публика, а помало и Мали Калемегдан. Програм је чисто патриотски, и марионете имају ту да долазе, одлазе, дрхћу и гестикулирају искључиво у патриотском духу. Било би свакако

интересантно разумети шта онај глас иза завесе у разним висинама — према марионети која баш у том тренутку наступа — говори, овако само нагађете везу између музике, речи и акције. Музика на пример трешти једну енглеску песму из рата: »It is a long way«, на позорници се појављује енглеска флота, један по један дреднот обешен о полувидљиво конопче наступа у такту, клатећи се као дрвени дечији коњ. Адмирал са дворогим шеширом и дурбином силази са једног од њих и скакућући по бини држи моногол. Затим се појављује централна личност целокупног овог патриотског репертоара: национални грчки јунак »Крађоз« (одприлике наш Краљевић Марко). Крађоз непрестано ритмички маше са неким ханџаром навише и наниже; затим адмирал има на изглед један врло важан разговор, на који публика у пуном одушевљењу плеска.

Други чин: Турци, Али-пашин конак, једна прилика која непрестано метанише, а за коју се поуздано незна дали је робиња или евнух; затим Боцарис и Киријаскакис (грчки хероји из устанка). Боцарис убија турског пашу и посеца одједном, као машина за сечење кобасица, дванаест турских глава. Турци га ипак савлађују, затим долазе клефте које растерују Турке и тако га спасавају. Иза свега апотеоза: једну круту женску прилику са барјачетом у руци спуштају са плафона наниже, црвена бенгалска ватра, у публици врхунац одушевљења, одобравања и плескања.

А преко плота, који раздваја две баште и два света,
још грувају црнци у бубањ и пишти саксо-
фон — и то све у земљи елеуских
мистерија и делфиских
пророчанстава.

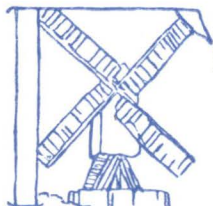

ЗАБЕЛЕШКЕ О ХОЛАНДИЈИ

1 9 3 0

ранице Холандије су заиста границе. Оне оквирују једну земљу која је друкчија од осталих, која је постала друкчије и која то остаје тако чврсто, као да је то све уклесано на камену а не зидано на песку. Узрок је томе у природи земље и у природи људи. Отета од прабаруштина снагом и радом човека, том снагом и истрајношћу стално брањена од воде споља и изнутра, та је земља дело човека. Холанђанин је не само у посло-

вици створио земљу (Бог воду, Холанђанин земљу), већ у истини он је ствара још и данас. Од Бога су Холанђанину вода, ветар, широка плећа и снажне руке, а он је онда исушио мочвар, подупро обалу, укалупио воду у канале којима је исписана сва земља холандска, упрегао ветар у ветрењаче, па њима црпе где је одвише, а натерује где је недовољно воде.

Ово није само историја постанка холандских сочних пашњака, тако још и данас Холанђанин отима земљу од воде, да на њој зида насеља. Кроз стотина метара дуге гвоздене цеви у Холандији се машинама протерује вода и песак са једног места на друго. Вода испари, песак остане, а Холанђанин онда зида на њему. Или: статистика холандског прираштаја становништва учинила је акутним питање исхране и запослености. Холандска влада узела је земљописну карту, повукла црту тамо где је Зојдер-Зе најтањи и решила, да море има вратити Низоземској оно што јој је вековима одгризало о откидало. Буџет је изгласан у милијардама, машине су одвучене на обале Зојдер-Зе-а и за петнаест година Холандија ће имати неколико хиљада хектара родне земље више. Своја два исконска непријатеља: ветар, који са Северног Мора несметано прелази њене незаштешене равнице и воду, која се увукла у континент као гангрена — и дотле га нагризала док га није разјела до облика наказног полипа — Холанђанин не само да је укротио, већ се са њима уортачио, па данас и ветар и вода служе његовом богатству.

Све те особине холандске земље формирале су особености холандске психе, а све то опет имало је за последицу, да је та мала земља, која се за неколико сати може унакрст проћи возом, остала у својим границама једна чврсто ограђена земља своје врсте. Кад се руча у Паризу улазећи у воз за Холандију, да се у њу после осам сати вожње стигне на вечеру, учини вам се да сте од Париза осам дана далеко. Тако је вероватно исто кад се дође у Холандију из немачких или италијанских центара. При прелазу њених граница осећа се увек исто: да оне нису фикција; да је до њих било једно, а да од њих почиње — Холандија.

Једанаест низоземских покрајина, које иностранство подразумева под именом њихове главне покрајине Холандије, стална су изложба чистоте, угодности и благостања. То траје тако већ неколико стотина година. Ни пејсаж, ни физиономија становника нису измењени. У последње време само се нешто измениле физиономије градова услед модерних архитектонских структура.

Пејсаж холандски је фонетички симболизиран у њеном имену. Ако га изговорите као што га Холанђанин изговара (врло слично немачком изговору), добијате већ претставу велике равнице, а изговор двоструког »л« у тој речи евоцира ведрог лет ветрењача усред те равнице.

Ако сте у земљу дошли са утисцима о Холандији преко њеног сликарства, одмах ћете познати исте сочне пашњаке, црно-беле баршунасте краве, ветрењаче на каналима испруганом тлу, Düne обрасле проређеном жутом травом, као болесничком брадом. Ако оставимо море, Düne и канале, пејсаж у Холандији је онда невероватно банатски, раван и монотон. Типична му је нечиста линија хоризонта искрзана торњевима цркава, димњацима фабрика, крилима ветрењача и крововима људских насеља. На свима видицима је пренасељеност која замара. За један сат вожње пређу се градови укупно са преко два милиона становника: Амстердам 750.000, Харлем 140.000, Лајден 60.000, Хаг 450.000 и Ротердам 600.000 становника.

У тако густо насељеној земљи у толико је типичнија особина тога света — та његова сасвим истакнута склоност ка подвојености. Холанђани одавна вуку надимак »европских Кинеза« услед те склоности да се ограђују зидом. Не само земља као таква да им је невидљивим али осетним зидом ограђена од других, већ и у самој земљи жилаво и истрајно ограђује се провинција од провинције, варош од вароши, кућа од куће, сталеж од сталежа, вера од вере. Као у добу шпанских ратова постоји јаз између протестаната и католика. Болнице су подељене на протестантске и католичке; католици слушају своју радио дистрибуцију, протестанти своју. Постоји подела на католичке школе и на

протестантске, на католичке фудбалске клубове и на протестантске, на католичке школе играња и на протестантске. Оно што спада у католички тор не би се ни којом приликом умешало у протестантски. Ни обрнуто. Исто то важи и за Јевреје. Нарочито у Амстердаму где их је много и где су много богати, јер је сва индустрија глачања драгог камења у њиховим рукама. Све им то богатство не помаже. И за њих у Холандији постоји зид преко кога им њихови дебели новци не могу помоћи. Ти разни зидови, тако тешки и осетни и ако невидљиви, један су од главних разлога што су Холанђани тако чести путници по иностранству. Они сами признају »да је сваки дан живота у Холандији један камен у зид, који прети да зазида, да загуши«.

У Холандији су подједнако чврсте све врсте брана, које са разних тачака гледишта показују докле је чије, као и све врсте традиција и обичаја у које је укалупљен холандски живот. Наклоност ка калупу такође је једна видна особина тог доброг света. Куће су им буквални калупи: једна намештена као друга, у једној се живи као у другој. Распоред соба као и намештај је у једној тачно као у другој, само са том разликом што је у једној намештај који се предаје у наслеђе кроз векове, а у другој модерна, јефтина стандардизирана конфекција. Главно је, да у свакој кући стоји исти број и иста врста ствари на истом месту. Традиције су непоколебиво чврсте, обичај устаљен, живот

кроз генерације уједначен и уређен. У дванаест часова цела Холандија доручкује. Између шест и седам по подне на улици нема никога сем странаца, јер цела Холандија у то доба вечера. После вечере прелази се у салон, где се пије чај или кафа, иде у клуб, на концерат или у биоскоп, где се свет услед урођене доброћудности холандске, а можда и због добре и обилне вечере (вечера је главни и једини топли обед у Холандији) смеје свему и на сав глас, као велика деца.

Један ми је Холанђанин, док смо пролазили поред огромних живинарника за гајење патака, поменуо Наполеонове речи о Холандији: да је то земља *des canaux, canards et canailles*. Ово последње је нетачно. Холанђани су трговци и стога неповерљиви, али они су неоспорно поуздани и доброћудни. Кад вас приме у холандску породицу, што за странца иде врло тешко и полако, и када вам домаћин пријатељски пружи руку, то није ни најмање она француска отужна, кратковечна учтивост, већ је то прави пријатељски гест, са којим можете рачунати целог живота. —

Киша у Холандији! И она је друкчија но другде. Само онај, коме су та коса, шиљата и зла копља тукла недељама и месецима у окна, зна шта је прави силни и мбра без разлога. Тек је онај видео праву боју ове земље, коме се тамо смркао кишни дан. То је онда Холандија са слика Фан Гојиних: његови оштри, зли, жуто — сиви таласи

холандске воде; десно и лево само по неко напуштено дрво, по нека крава, а линија хоризонта вечно у магли. То је онда Север, прави, непријатељски, противу кога Холанђанин брани своју земљу и своју душу.

Од те природе, која је ужасно непријатељска, Холанђанин се брани домом, својом љубављу ка бојама и цвећу, обиљем у јелу и т. д. Све су то средства противу меланхолије. Холандски појам о угодности и удобности домова граничи за нас јужњаке, којима је улица главна сцена живота, са непојмљивом раскоши. Холандија је земља у којој се гаји прави култ домова. Та земља давно незна за нереде рата; намештај се наслеђује у миру и негује. Ћилими, кашмири, свиле, порцелани, старо и тешко холандско сребро, цвеће, обојено стакло на прозорима кроз које се филтрира анемична светлост Севера у илузију пуне жуте светлости која греје.

Угодност, пристојност, дом, породица, све је у Холандији на то удешено. То је здрав народ, који своје здравље чува раним браковима. Неможе се рећи да су леп сој људи. Нарочито не жене. Људи су јаки, види се да вековима савлађују и искористићу једну непријатељску природу. Жене су тешке и без укуса. Свако дотеривање сматрају скоро непристојним. У свој Холандији нема жене са вештачки колорисаним лицем. То су крупне, здраве, флегматичне жене широких бедара, јаких ногу, чији синови столећима тегле ужад кроз шаке

и једрима секу струје ветрова. Само један узан појас земље који се од Фризланда уз обалу спушта до Схевенингена, рибарског села у близини Хага, чини донекле изузетак. Те фризиске жене су нешто грациозније грађене. Млечне, финих руку, белог врата, округлих дечијих отворено плавих очију, мирне и озбиљне од вечног чекања хоће ли им море вратити оне који су се на њега навезли.

Схевенинген, који је делом највеће морско купатило холандско на Северном Мору, а делом старо рибарско село, жени се и удаје само између себе. Жене носе дуге црне хаљине са малим, црвено постављеним пелеринама, које им остављају слободан врат. И девојке и жене носе мале, беле чипкане капе. Оних дана када излазе на обалу да дочекују своје мужеве, браћу и очеве, шетају обалом увек по три или четири скупа. Та их је доживотна неизвесност учинила преозбиљним. И најмлађа међу њима као да никад није учила да се насмеје. Тако на- низане у редове шетачица поред мора имају нечег ботичелијевски стилизованог. По некад пак тај низ жена са белим обнаженим вратовима и плавим округлим очима потсећа на низ гусака.

Та врста сепаратизма која се појављује у облику искључиво локалног ступања у брак у по неком селу или на острву холандском, често је случај и у целој земљи. Мало острво Маркен у близини Амстердама, које се странцима показује као конденсована Холандија, т. ј. мали музеј свега што се о Холандији зна са дописних карата (куће,

ношње, типови), удаје се и жени такође само у своме крају. Младожења се не може оженити док не уме млади да у дрвету изреже леп пар ципела за венчање. На целом острву постоје само шест венчаних одела, која циркулишу и трају за покољења. Иначе им је свакодневна ношња врло богата бојама; прави одмор за око су већ оне плаве и црвене широке рибарске панталоне, које се по свима двориштима суше на конопцу и надимају од ветра, као доброћудна страшила за птице. Куће и улице на Маркену личе на излог са играчкама. Старо и младо обучено је у подједнаку националну ношњу, тако да сви личе на серију лутака мањих и већих. Само острво је минимално. Неколико пашњака и неколико рибарских чамаца. Сем тога његових 1200 становника живе од позирања пред апаратима странаца и од продаје стварчица за успомену.

Холандија је једна на дописним картама, а друга у сликарству холандском. Странац, нарочито у почетку свога боравка, очито је по мало разочаран, што не налази увек ону добро познату са дописница, те онда почне да тражи ону другу: пејсаж Ruisdael-ов и Van Goijen-а, реалистичке типове са слика Jana Steen-а, коње и краве са платна Wowerman-а и Potter-а.

Острво Маркен, суседне варошице Моникендам и Фолендам, као још и по нека варош провинције

Зеланда — пијачних дана, Холандија су прве врсте. Што се осталих холандских вароши тиче, оне имају доста заједничког у карактерним одликама и изгледу, па ипак свака од њих има своју особеност.

Типична холандска улица је: ред кућа у цигли разних нианса; пред њима често редови дрвета; по средини исто тако врло често лење, зелене воде канала, по којима се вуче роба шлеповима и чамцима, или по којима саобраћају као у Амстердаму водени такси. Где нема канала саобраћа се обично широким, лепим и чистим трамвајским колима, аутомобилима, али као главно саобраћајно средство Холандије служе читави ројеви бицикла, којима се иде из града у град, из провинције у провинцију. Холандија има 7,000.000 становника, а 5,000.000 пријављених бицикла. Свет од како прохода па док може да мрда ногама иде на бициклу.

У низу кућа врло су честе оне из XVI. и XVII. века. Све су једнообразно грађене. Типично је, да је свака кућа један стан. Тек у најновијој градској архитектури наилази се на нов тип кућа зване »флат«, т. ј. куће где се станови шире по спратовима, као код осталог света. Иначе је холандска кућа често свега три, четири метра широка (али се пење на три спрата) и у њој станује само једна породица. На доњем спрату који је раван са земљом и у који се улази кроз капију толико узану, да се ни ствари кроз њу не могу унети (оне се уносе

кроз прозоре, и зато је на највишем спрату један чекрк, који помоћу ужета пење и спушта ствари на спратове), налази се соба за ручавање са улице, а соба за седење из дворишта, боље рећи баште, коју свака кућа има. На другом спрату, куда воде узане, дрвене степенице као на лађи, собе су за спавање; на трећем спрату собе за оставу и за послугу. Ово је правило од кога се одступа само у кућама сасвим богатог света, које су зидане у стилу палата.

Фасаде им нису једнолике, јер и ако су фасаде од опеке, ова ипак показује безброј тонова. Старе се фасаде одликују својим барокним луком, којим се кров са десне и леве стране пење у средини. Дебела масна боја штити дрво на капији и прозорима онако као тер циглу, а мало напред нагнута фасада целу кућу од кише и влаге. Типично за Холанђанинов сепаратизам је тај начин становања на три спрата, и ако сваки спрат има само по једну собу са улице и једну из баште. Главно је да сваки стан има своју капију, и кад се она затвори да се становници једне куће осете сами за себе ограђени од других. Напоменуто је већ да се у последње време осећа видна промена у архитектури Холандије. У велико се зидају куће са нормалним становима по спратовима, које у приземљу имају обично кафану, која целу кућу снабдева храном. На први поглед се чини, да је вековима устаљени породични холандски живот услед овог американизованог начина живота претрпео рево-

луцију. Али то не стоји у ствари. Он се сада само одиграва у једном другом калупу.

До овог новог начина зидања архитектонски изглед холандских вароши био је једнак кроз векове и градове, изузимајући Хаг престоницу Низоземске краљевине. Хаг је првобитно изгледао као други градови те земље, доцније је тек унесена једна мекша нота француским стиливима. Још за време демократске републике Статхоудери су почели дозивати француске архитекте у Хаг и тако је унесено доста француског Барока и Рококо-а. Модерни Хаг је отужни ред вила са баштама једна лепша од друге. То се подудара са самом карактеристиком те вароши. У њој су двор, страна посланства и министарства. Холанђанин често у место Хаг каже само »резиденција« и у томе и лежи главно његово обележје. Та варош није никакво ни трговачко, ни прометно место. Она је најлуксузније и највеће село света, израсло из једног ловачког дворца и ловачког терена Виле-ма II. (XIII. век), развијајући се увек у том правцу и даље, у тихо, угодно боравиште племића и богаташа. Ма да је по простору који обухвата скоро раван површини Париза, Хаг је ипак само тиха, развучена, мирна и отмена варош људи којима је сваког дана недеља. Сем чиновништва и странаца, у Хагу живе бивши »шопкипери« и индустријалци великог стила, који су зарадили у колонијама па дошли у Хаг да уживају. Хаг је последња стација морепловаца, експлоататора и рентијера у гулде-

нима. Те тешке гумене, кафене и дуванске форинте, када се премноже у наше динарчиће дају астрономске цифре. У приватним колекцијама налазе се Рембранти, чија се вредност данас скоро више и не да превести у нашу цифру. У тој хашкој атмосфери лепоте, мира, богатства и досаде, помажу се филантропска друштва, лечи се гихт или склероза, суделује у холандском пацифизму, који је тој земљи уз географски положај + интерес Великих сила, сачувао независност + колоније = богатство.

Као награду за пацифизам, а нешто и као легат Гроциуса (оца Међународног права, који је тиме својој земљи оставио доживотну ренту), Хаг је добио Палату Мира, два Суда међународне правде, Академију за Међународно право и безброј Конференција међународно-правне природе. Холандија је класична земља међународних уговора: Утрехт, Бреда, Нимхеген, Хаг; али главно место Гроциусовог учења је Лајден, холандски Хајделберг. Стари, уз болоњски најстарији Университет у Европи, даје главно обележје целој вароши. Све што је у Холандији елита, студира у Лајдену, остали у Амстердаму. Читаве генерације холандских интелектуалаца прошле су кроз тај Университет и уобичаиле су да се сваке пете године ту понова састану, те у низу свечаности које трају осам дана евоцирају опет своје студентско доба. Ту се онда стекну дедови и очеви, синови и унуци. За све време тих свечаности студенти Университета у Лајдену су у црном оделу са лентом своје корпорације (исто тако

и студенткиње), а свака корпорација има своју свечану викторију на четири коња са ливреисаним кочијашем, која вози госте и домаћине.

После Хамбурга највеће пристаниште у Европи је Ротердам. Тек ко види ротердамско пристаниште и амстердамску берзу стиче претставу о богатству Холандије. Сликар нека сем музеја погледа још и стару обалу звану *Vompjes*, низ старих кућа, чија цигла даје најлепше тонове при заласку сунца. — Делфт је чувен по старом плавом холандском порцелану. — Хорн сад још само бивша варош на Зојдер-Зеу од како је пут у језеро засут песком, а некада престоница западне Фризije из које су полазиле лађе на једра у западно индске колоније холандске. Сад је још само замрла варош пијаних улица — читав низ улица са накриво зиданим кућама!

Понос Харлема је оргуља од 5000 свирала и каријон од 42 звона. Ледени калвинизам не дозвољава богомољске украсе, једина дозвољена кокетирија су оргуље и звоници, а сама богомоља остаје гола, само у простору обзидана мирна и вечита мисао о Богу.

Околина Харлема су хектари под стаклетом и цвећем. Индустрију вртарства Холандији је наметнула вода. Као жито у банатским равницама, таква су недогледна ова поља гладиолуса, лала и зумбула. Културом ружа конкуришу Француској, а

лондонска пијаца се сваког јутра авионски снабдева свежим пошилкама цвећа из Холандије. Изложбе цвећа рађају утакмицу између вароши. На њима су најинтересантнија оделења са кактусима и орхидејама. Невероватна укрштања буцастих бодљикавих цинова и кенеца. По неки је кресан, калемљен, испреплетан, натегњен и изувијан као змијасто клубе звечарки. Породице орхидеја су исто тако до невероватности изукрштане и доведене дотле, да им цвет више личи на лик зле животиње, но на круницу благородне биљке. Такође се под стаклетом гаје и све врсте поврћа, а и по неко воће (јагоде, грожђе и т. д.). Остало се довлачи из колонија натоварено полузрело, да сазри до Холандије. Ако би судили по изложима са воћем и поврћем, никада у Холандији не би могли погодити које је годишње доба.

Амстердам је један од три највећа трговачка центра старог континента. То је чудна варош у којој је трговачки моменат једнак са уметничким, јер Холанђани су исто толико трговци колико и уметници и љубитељи уметности. Холандија је препуна уметничких знаменитости, а амстердамски музеј је кутија непроцењивих драгуља: процесије облака на монотоном хоризонту; слике светлих небеса и провидних вода; обиље и реалност живота и типова; богатство и до у ситнице верност свиле, чипке и метала на платну; игра златне прашине, рембрантовска мађија светла и сенке, и топла светлост која извире од некуда и импрегнира сва његова платна.

Некадашњи велики уметници холандски нашли су у данашњим Холанђанима исто толико велике љубитеље и скупљаче уметничких предмета. Као нарочиту знаменитост Амстердама да поменемо још једаред индустрију глачања драгог камења. Глачање драгог камења је индустрија читавог једног амстердамског сталеза, а глачање дрвета, месинга и стакла је национална врлина целе Холандије, која се тера до невероватности. Као што је некада у доба крутих набраних оковратника постојала нарочита професија глачања тих оковратника, тако данас постоји професија глачања сребра и месинга. Једнога дана долази у кућу жена која само глача сребро. Другог дана она која само глача месинг. Канте којима се пере улица чак су од месинга, и сијају се као канте за разношење млека из неког хигијенског завода за млеко. Стакло на прозорима холандским је до те мере опрано, да се странац једино утеши тиме што поверује, да је то уопште стакло друге неке врсте и да се стога прозори у његовој земљи никада не могу светлети до те мере.

Поред Холандије са дописних карата и Холандије са њеног сликарства, постоји и Холандија прекоокеанска. То је најинтересантнија Холандија. Европска Холандија има 7,000.000 становника, колонијална 24,000.000, Европску прођете унакрст за неколико сати возом, а у оној је само једно острво

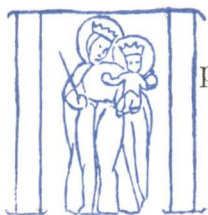
— Јава — дуго колико Амстердам—Рим у правој линији. Црнило колонија вуче се кроз мешовите бракове, помешано са холандским млечним белилом кроз генерације. Неда се утрти и сакрити, увек понова избије као нека срамота. Према загонетном знаку питања, мистици Јаве, Борнеа и Суматре, Холандија са својим играчким ветрењачама, каналчићима, својим расцветаним хектарима гладиолуса и лала, постаје отужна, посластичарска — упоређена са оним прекоокеанским отровима, уроцима, мржњом, једностраном искоришћавању и обостраном презирању! То је трећа, најнепознатија и најинтересантнија Холандија: Индија, утроба Холандије, одакле овој куљају сва њена богатства, али која истодобно лиферује и све проблеме овој тако мирољубивој земљи. Та нам је Холандија остала заклоњена дебелим застором океанског простора.

ФЕШТА У БОКИ

1 9 2 4

ре него што се у овој кондензованој лепоти заријете у датуме и године, у пребројавање олтара и цркава, пустите да она сугестивно делује на вашу машту, и тада ћете кроз полуотворене капке очне видети све оне старе галије на једра, како се достојанствено спуштају низ плаво, дуждево море, и оне Црњанске » svilene поворке Турака«, тада ћете имати детињски јаку илузију, да сте приставши под Которски град под Ловћеном, приспели на Крај

Света, или на крај »Земље свих лепота«! Јер у њој је заиста сва лепота: додир Истока и Запада, чедна лепота алпа, меланхолија и дивља опорост прашуме, сласт жала и обале, зрачне опсене мора и патетичност фјордова, сочност тропа, чулност Истока, ведрина и племенитост Запада, мистика и аскеза једног ортодоксног Средњег века, а над свим тим лепотама је време вукло мртву прошлост и прелазило је дах помпезног театра Рима, чедног православља и тешког заноса муслиманског фатализма.

Котор се чини задња тачка те земље. Њему нарочито својствена драж није живост сплитског пристаништа по образцу јужно-француских трговачких места, ни охота повученост Дубровника. Лепота Котора је тужна и мирна. Он је древан и ћутљиво памти легије Илира и Римљана, Келта и Авара, Лонгобарда и Словена, Франака и Византинаца. Он је повућен на последњу тачку Которског залива и наслоњен на огромне масе Ловћена. Још као некадашњи Аскривијум плачкан је од Сарацена, паљен од Монгола и Бугара и рушен од земљотреса. У Котору су некако све лепоте неоскрнављене лармом и прашином.

Кроз уску уличицу, где кроз пукотину старог зида зелена смоква пружа своју плодну грану, и чију трошну старост пробија коров плавим звонастим цветом, доспете на мали, четвороугаони простор пред семинаријумом. Свугде зид висок као градски. Мрак разблажен мутном светлошћу с старинског фењера, сат од некуда откуцава једанаесту

уру, а ви и нехотице тражите стражара, који се горе — доле шета са пушком у трећем чину Тоске. И пуно таквих кутова, портала и дворишта.

Поред православне цркве Св. Николе која је нова и стога мање интересантна, католичка црква Св. Трифуна је свакако једна од највећих знаменитости которских. Та стара базилика, низ чији су бели камен векови плакали своје мемљиве сузе посвећена је осамнаестогодишњем мученику Св. Трифуну, чије су мошти купљене 809 од млетачких трговаца и сахрањене у тој катедрали, тада у његову славу подигнутој.

Дан када су пренете мошти Св. Трифуна узела је Бокељска Морнарица за своју славу. Ова дружина стара је једанаест векова и имала је и под српским владарима некада углед праве поморске силе и апсолутну тродневну власт над Котором сваке године. За време српских владара почињала је слава Бокељске Морнарице тиме, што су уз звук трубе и бубњева њена оружана момчад у сјајној ношњи 1. фебруара сваке године под вођством часника пошла пред палату »Конта«, од којег би примала грб републике, мач којим се он опасивао, заповеднички штап и државни барјак. Добивши у руке градске кључеве, вршили би суверену власт све до 4. фебруара до подне.

За доба Млетачке Републике »Rettore« би предао Морнарици своје инсигније и Дуждев барјак, а општина заставу града Котора.

Данас је Бокељска Морнарица још само спомен на некадашњу моћну народну институцију, а на место тадашње тродневне потпуне власти, она о својој слави Св. Трифуну још само за неколико часова покуша да оживи ту своју сјајну прошлост.

Као што је лепота Јужне Србије у мистици Истока, у архитектури и сликарству Византије и нашег витешког и испосничког Средњег века, у бујној и сочној природи Југа, тако је сласт и слава Далмације у оној ведрини и племенитости Запада, као што је ведро и племенита била уметност паганског Рима. Лепота је њена у оним безбројним ренесансним фасадама, готским порталима и романским бифорама, јонским и дорским стубовима, драж је у зрачним опсенама њене обале. Ма где се уз Јадран зауставили у Далмацији је тесан бели камен поређан низ обалу у палате млетачких сводова, лукова, лоџија и балкона. Путем десно од Котора је Доброта, родно место племића и морнара бокељских. Палате тих морских вукова, који су од своје шеснаесте године бродили пучину, биле су као и у Перасту раскош донет из туђих земаља, отет од гусара; чак су им и подови били поплочани сребром. Пут до Доброте је са једне стране море, а са друге летњиковци и палате камене са терасама и вртовима олеандра и палми, кроз чије се лишће црвени кугла нара и жути шечерна крушка смокве.

У баштама, међу зидовима развалина, на путу уз море од једног места до другог, свугде се зелени смоквино дрво, набубрено соковима све док ту

бујну госпу лета зимске буре не претворе у кљаству старицу, да скупљена негде поред пута или зида грчи своје криве удове, док се ветар равнодушно игра са неколико заосталих листића, као са пра-мењем старачке косе.

Лево од Котора су Шкаљаре, Муо и Прчањ, све достижно са барком за двадесет минута. Нарочито кад су »феште«, кад почну низ цело лето редом да се прослављају све »блажене госпе« бокељске: »Рођење«, »Васкрсење«, »Госпа од Шкрпеља«, »од Анђела«, »Розарија«, од »Кармена«. Онда пуцају прангије, точи се пиће и служи се миса. Онда сва Бока похрли у дотично место где црква слави нарочитим излетничким паробродима, баркама, моторима, аутомобилима, по глаткој путној пантљици којом је Боку Аустрија опасала.

Брод пристане са музиком. Свет се као стадо слеже у топлу атмосферу католичке цркве, у којој се оргуља слива са чистим гласовима девојачког хора у утеху. Сунце пред залазак још једаред процеди своје зраке кроз средњовековну мистику обојеног прозорског окна, девојке и жене се на коленима тискају ка олтару да пољубе крст и приме благослов, миса се завршава у тешким и отежнутим акордима, црква се празни, јер напољу сад тек у мрак почиње права »фешта«.

Дрвени столови, клупе и столице под хладњацима; куће које су у ноћи изгубиле своју камену масивност и перспективу, па онако свећицама осветљене изгледају као фасаде од картона. Сваки

и најсиротињскији прозор прогледа тог вечера све-
ћницом у част »блажене Госпе«. Блех музика дува
и трешти одломке из »Орфеј у паклу«; пред кафа-
ном пиво, граја, лимунада, ракете, чупаве јужњачке
главе и венецијански шалови. Кроз уске једва
осветљене улице тискају се овамо-тамо жене,
деца, морнари и девојке а позадина је од мрака и
воде, као на сцени неке талијанске опере.

То све траје до дубоко у ноћ, док се сви не
разиђу и дошљаци и мештани, док не легне и
умукне сваки звук. По вртovima се онда сребри
цбун лаворике, осенчена је похотљива силуета
смокве и отмено тужног чемпреса. Месец долази и
пролази и боји ноћи зелено, а уз обалу нечујно
капље његова метална крв, од које на ситно смежу-

раној површини воде бивају и нестају

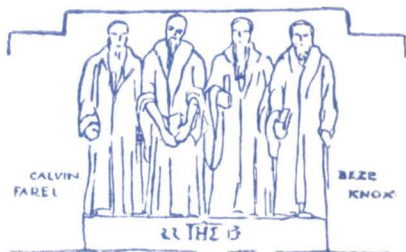
светло-змијасте облици. У томе

је онда још једини покрет.

ЖЕНЕВСКЕ БЕРБЕ

1 9 2 5

а првој стопи пошто прогледате из земље лимуна и поморанци у земљу сирева и чоколаде, осетите се у једној срећеној кући, без непредвиђености и трзавица.

Носи вас воз кроз млаку, исфотографисану лепоту швајцарску, кроз класични пејсаж њених чоколада. По зеленом травњаку мрке краве са белим пегама, плава брда и снежни врхови, луткасте дрвене кућице, са камењем притиснутим кровом.

Као кулисе и макете, као јефтина, фамилијарна копија лепоте је све то за нас, који у свести носимо мистичну непроходност горе Романије, опору, нетакнуту лепоту Ловћена, и сва она заборављена господства линија, нианса и шумава далматинских обала.

Лепоту своје земље Швајцарац је прво припитомио, после је разоткрио странцима, свукавши је за фунте и златне марке до индустрије.

Промичу села, варошице, кантони, све у сразмери дечијих играчака. Нигде на мањем простору тако чврсто у целину повезано више народности, језика, верских секти, а при том амалгамисано свешћу: да је у интересу појединаца ако опште ствари иду добро.

У самој Женеви је недељом неких десет разних богослужења и проповеди. То у осталом и иде уз њу. Женева није као Париз сјајна жена, увек привлачна и љубазна, са њеним небројеним космополитским флертовима. Женева је »старија дама«, која је имала по неку »велику љубав« и по неку »вечиту успомену«. Брунsvик ју је толико волео, да јој је оставио цело своје имање; од Руса јој је музеј Рат; од Енглеза Викторија Хол; од Вилсона Лига народа.

Има Женева својих дражи, својих сталних и случајних посетилаца, својих сезона — али време састанка Лиге народа је њена »берба« од које она грицка после целе године.

Прену је из њеног нормалног дремежа четрдесет и неколико делегација, са четрдесет и толико делегата: црних, белих, жутих и женских. (И поред свега се још нађе по неко да тврди, како је Лига »и сувише бела«!)

Зграда Главног Секретаријата опседнута је онда споља аутомобилима, а унутра ври од делегата, новинара и Енглескиња.

Свака нација има у секретаријату своје преставништво и свој мали апартман. За време скупштине ту налазимо на најневероватније космополитске комбинације: Јапанац диктира на француском Српкињи дактилографкињи, и томе слично.

Али главна функција, главни »обред« те »нове савести Европе«, тог »новог парламента света«, обавља се у сали Реформације, голој и сухој као и сам Калвинизам што је. Колико разнo ниансираних кожа једна до друге, колико разних врста јагодица, колико врста углова под којима су очи усечене! На по некој Скупштини никне међу свима њима и по којој Махараџа златне Индије, као чудно тројство звери, човека и жене, са својим ружичастим турбаном на црној глави, као цветна круница у свој тој приличној збирци дипломатских ћела.

Бива ту и дама на завидним фотељама делегатским, које долазе да учествују у тражењу метода и путева ка миру, да помогну у размршавању свих тих очигледних антагонизама, психолошких и других разлика. Све то Север шаље. Шведска и

Норвешка лиферију већином женске делегате; Француска кокоте, Енглеска бабе које плаве континентал и швајцарске пансионе. Од њих и Женева добија нарочиту физиономију, и она почне да личи на бабу, која је себи наврат нанос забола оне шарене барјачиће у косу у почаст Лиге. Али то је Кеј или космополитска Женева. Сем тога постоји још и ђачка и професорска Женева; аристократска, ексклузивна Женева; па радна Женева по предграђима, где се још у подне да чути »вергл« и слепи армуникаш по ћошковима. Та се Женева недељом поткује и натовари па иде у брда, или се размили по парковима, да у стајаћем оделу савесно испуни своју недељну дужност: да шета, ужина и храни лабуде и ламе хлебом и шаргарепом.

Дужност и послушност, то је философија швајцарске сређене ситуације. Све је ту предвиђено, дозвољено или забрањено. Зна се где се смеју деца возити, где пси водити, где пљувати, где трамвајске карте бацати. Поред те непрестижне чистоте и реда, нас Балканце у Женеви још свакодневно зачуде оне канте за млеко, које се увече на сред улице оставе, па их млекар ујутру напуни — а нико их други не такне. Чак ни пас.

Па ипак, ма колико нас остављали хладним до у баналност пресликоване физиономије и профили Јуре и Монблана, ма колико ми лепоту швајцарску налазили препитомом и млаком, она има ипак и позитивног: улице без ђубрета, асфалт без рупа и куће без инсеката. Путеви су јој као нарочито

глачани и затезани кајиши. Асфалт чист до пољедице. Ред до неугодности.

Вилсон је ипак умео Европи да изабере место, где ће се од ратног назеба опорављати и периодично искашљавати своје конференције.

Ове године Женева има двоструку бербу, јесењу и пролетњу, пошто је било прижегло »сунце локарно«; но обично по завршетку јесење бербе четрдесет и неколико делегација крену на четрдесет и неколико страна, Кеј поскида барјачиће, брижљиво их савије за догодине, велики хотели опусте, пребројавају пазар и задовољно трљају руке. Швајцарска узме своју нормалну, неутралну образину, и време настане право швајцарско време: ни лепо ни ружно. Пред путним агенцијама престану да се товаре Енглези на аутобус, почне да се мучи на снег и да се црвене носеви.

А Рона брза низ Кеј, док се под Русовљевим острвом купе лабуди, као бели водени цветови, и спокојно даље теку
чесме женевске...

П Е Р А С Т

1 9 2 4

ао што је Котор град без сунца, тако је Пераст град без живота. Кад први пут лађа доклизи па у дугом и мирном реверансу пристане уз Пераст, човек и нехотице осети потребу да клекне пред том прошлости, старошћу, пред тим гробљем и лепотом.

На рту према пучини, на раскршћу залива Которског и Рисанског, живи Пераст својим музеалним животом.

Некада град богатих бродовласника и поморских капетана, који су обилазећи континент својим бродовима, слагали блага и раскош света у своје палаче на мору. Данас је Пераст још само реликвијар бокељски, а по положају најлепше место дуж залива.

Чим пристанете бродом дочекају вас, а и доцније једнако прате, празни погледи тих сада коровом проклијалих палата без крова, погледи лобања отргнутих темена.

Све тесан камен црн од пламена, ређан низ обалу у палате млетачких сводова, лукова, лоџија и балкона, са племићским грбовима и крилатим лавовима, који још једини чувају напуштени дом.

Осим тих камених скелета Пераст чине и неколико очуваних палата, у чијих двадесет одаја живи самцита, обично нека удова или уседелица са својим старим слугом. Од тог живог Пераста уочите одмах палату контесе В., са чијих лоџија богато висе зелене чипке дивље лозе све до натписа на каменом порталу: *»In te confido beata virgo.«*

У фином полумраку устајалих салона, под сликама племенитих предака, у сред венецијанских огледала и полилеја, старих сатова, одличја, порцелана, јапанских везова и кинеских ваза, траје љубазна контеса свој живот уз старог слугу и слушкињу, и сву ту једнако младу лепоту мора, увек нову и увек другу.

Друге су боје на небу, други тонови на води и рефлекси на каменом венцу. Јутром се море укочи

и устакли свој лик, и само уз обалу замрмља талас кад глатку површину запара пароброд. У подне маестрал заталаса зелене косе заливу, или га бура почне да јежи. По некад се за дан изређа сва скала јарости и блакости, нарочито кад »левант« скочи па га помами. Небо је онда озбиљно, док утроба морска рађа уз шибу ветра непрегледне, као јед зелене чопоре морских чудовишта, обрасле пенастим гривама, сручујући их тежином прекора о стење. Тај се прекор воде разбија о отмени мир обале у пену беса. Старе једрилице укотвљене на молу забринуто клате чађавим главама, док уз њих чунићи привезани дрско скачу са таласа на талас. Пролазе понекад сати и сати у тој хучној лепоти, док се ветар не умоли, док се покрет и звук малксали не увуку у своје дубине. Онда се одасвуд почне да разлива тишина, у зраку плива мирна светлост, а талас само још уморно и као из навике расејано запљусне обалу, док је ваздух пресићен горким дахом и бљутавим укусом рибе.

Али најупечатљивије је море пред Перастом, кад му мртве, мермерне воде пред кишу оживе и само се неприметно трзају као фина живчана мрежа. —

Пераст се шири дуж обалу и пење уз брег. На левом врху је шћућурена школа, црквица, Конвент и гробље часних сестара »Малога Исуса«. Нешто десно: црква »Блажене Госпе од Розарија«, костур бискупије барског бискупа Змајевића, уз чије се временом изглодале зидове грчи и гмиже

бршљан, а рузмарин издише свој лепљиви мирис смоластог уља. У осталим одајама без таванице, под густо плавим морским небом, суши се лаворика, прелеће слепи миш и зри нар а кроз напукле фреске лоције пробиле сочно зелене ћубе корова.

Кад се одатле спустите низ стрме, уске, прљаве уличице све у стубама, програм је да вас воде у Општину и покажу са поносом »мач Вука Огњеног«, кога је Зрињски доплотивши на убојној галији из Бакра, поклонио Пераштанима — јунак јунацима — на велику завист дубровачког Сената.

Али најлепше што Пераст даје је вечерња шетња барком на острво »Св. Ђорђа« и острво »Блажене Госпе од Шкрпеља«. У сутон кад море у монотоним ритму вечерње молитве тка челик и сенке, а у граду се почну палити светиљке као скромна знамења преосталих живих, Пераст остаје за вама као гњездо прогледалих буљина.

Стари возар се целим путем до острва жали, како се »у Перасту нема више Бог зна шта виђети, јер су најскупоценије ствари отишле за вријеме рата, кад се су двије киле брашна и килом мекиња морало живјети на мјесец«.

По утиску кога странац са те вожње понесе, једно острво би се могло звати »Острво Спаса« а друго »Острво смрти«.

На првом дигнута је црква на стени, камо је по легенди допловила Богородичина икона бежећи од Турака чак из Грчке, па се на рту оточића зауставила. Пред олтаром од руменог и зеленог мрамора

сва у сребро окована, стоји црна и ортодоксно чедна икона »Блажене Госпе од Шкрпеља« међу свим оним белим и сочним мадонама римским. Таваница и зидови су фреске мајстора пераштанина Трипа Коковића (седамнаести век), који у тицијанском маниру даје Богородични живот од рођења до смрти. Све остало је поплочано сребрним заветима бродолонника и болесника, те је и сва црква само једна сребрна и мраморна молитва невољних.

Друго острво беклиновски гробно, са прастаром црквом св. Ђорђа, некада франевачки самостан, затим фортеца са топовима упереним на Французе. Час гробље племића пераштана, час болница за кужне болести и безимено гробиште бедника из светског рата.

Све је овде прошлост и њен упола утрти траг: остатци калуђерских ћелија, излизани гробови и натписи на плочама црквеног пода, остатци барутане, олтара и топова. Гомиле дасака са црквеног пода, за време рата у заразну бараку претворене, по којима се грчило и издисало од колере и тифуса. На гробовима заробљеника уобичајени поломљени крстови испраних имена.

Ветар се одшнућао. Сунце легло. Пучина се увукла у себе.

Воде уз обалу не бесне, не урлају, не разбијају се али и не спавају још сасвим. У одмереним раз-

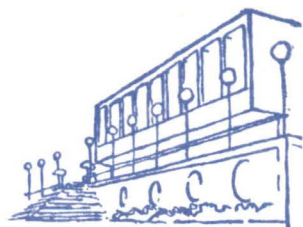
мацима лупи по неки талас о камен и обалом забруји његов монотони рефрен.

Месец је на врхунцу. Расипа! По води се грчи и увија широка, сјајна трака као крљушт огромне рибе.

Све је умирено, само обала осуђена слуша вечну чаму троме, поспане воде, и само још из тла вековима гнојеног лешинама фосфоризира траг смрти и стражари њена као мрак зелена града чемпреса, чији корен подземно срашћује с лешином. — Сама прошлост и смрт. Коров још једино буја животном снагом примитивног, и само још талас
долази овамо и плаче...

НОВА ТУРСКА
И КЕМАЛ

1 9 3 5

а пјерлотијевским живописом у машти поћи данас у Нову Турску, значи гледати је као рестаурирану фреску. Покушаће се мало загреп-сти горњи слој, неби ли се по-јавила »она Турска«. Али ње нема више. Она је баш и по речима Кемала Ататурка »за увек утонула у дубине историје«.

У данашњој Турској најачи утисак оставља двоје: Природа и Кемал. То одмах осетите и у

Истамбулу и у Анкари. Нарочито је у том смислу занимљива Анкара, где се ово двоје ухватило у коштац и где је Он Њој успео да наметне своју вољу. —

Једном одлуком народне Скупштине из 1924. г (ма да су народни посланици већ и раније ту заседали) због нове конфигурације географске и политичке, Анкара је званично постала престоница Турске. Багдадском жељезницом путује се од прилике тринаест часова од Хајдар-Паше, жељезничке станице на азиској страни (преко пута Истамбула), до Анкаре. Прво воз доста дуго иде уз обалу Мраморног Мора па пролази поред Принчевских острва; кад мора нестане настане расцветани малоазиски пејсаж све до језера Сапунџе, одакле после већ настаје жута, јалова, монотона степа. На једном високом плато-у те малоазиске степе, на раскрсници између Кавказа и Мраморног Мора, Месопотамије и Црног Мора, у срцу Анатолије, уз рушевине римске и византиске, уз стару турску варош дигао је Кемал нову престоницу.

У новом географском центру државе, на песку и кречњаку, без воде и вегетације, као да је неко чаробним прутем ударио о то човеку непријатељско тле — да буде варош нова, модерна, целисходна, хотимична, која баш зато не личи ни на једну другу. Тешке је новце стала ова нова престоница, али је зато кроз векове и доста анатолског пореза отишло на обале Босфора, да накити и позлати престоницу Падишаха османлиских. Широки модерни булева-

ри, потпуно модерне зграде министарстава, палате посланстава страних, школе, научни институти, »Народни Дом«, Газијева резиденција, његова летња фарма, Парламенат, модерни хотели, виле, чиновнички станови и још пуно простора који чека да буде изграђен, то је данашња Анкара.

Из Анкаре се управља Турском на подједнаке делове: памећу, вољом и родољубљем.

Кемал Ататурк и његови сарадници, људи везани за њега добрим и злим данима, везани заједничким идејама, заједничким стремљењем, јединством концепције према томе и јединством акције — држе данас Турску. Они је држе од како су је спасли, и од како су јој убризгали животни серум националности. Кемалова Турска је чисто национална држава, на супрот некадашњој Турској где је вера била у првом плану, а националност сасвим на споредном. Данас је начело националности основни стуб Кемаловог режима, полазна тачка за многобројне реформе, главна парола и главна стаза. Национализам данашње Турске је револуционаран, он се зауставља тек код крајњих могућности чистећи све што је нетурско у језику, становништву, капиталу и т. д. Он је исто толико револуционаран колико је реакционарно било панисламство, као чија се реакција он у Турској и појавио.

Кемал је први истакао у Турској идеју отаџбине и осећај расе, вероватно поучен историјом у којој је нестало Отоманске царевине великим делом услед недостатка кохезије између разних елемената, као

и услед недостатка једног националног осећаја. Ма да се у данашњој Турској, која је територијално већа но ма која држава Европе, а броји свега 17 милијона становника, тежи ка колонизацији свег оног елемента који има турску културу, а који се налази изван Турске, ипак је тај екстремни национализам Турске симпатичан, јер је неагресиван, неимперијалистички, већ са једном једином тежњом: ка слободној и хомогеној нацији. —

Утрошак енергије и ауторитета у Кемаловој Турској за спровођење реформи једнак је квалитету и квантитету тих реформи. Тек када се са те тачке, са тачке реформаторства, посматрају Кемал и његов режим, избијају они свом јачином својих контура. Најкрупнија реформа у којој су садржане скоро све остале, јесте она Кемалова хируршка бравура, да исече религију из целокупног организма турског живота, а да тај организам опет не подлегне, већ да се чак и регенерише. Ткиво турског организма било је беспомоћно инфилтрирано вером, која му је неутралисала све сокове потребне за развитак и претила том организму једном потпуном атрофијом. Колико смелости и самопоуздања у своју снагу и вештину, као и у способност регенерације и виталитет турског организма, за кога је европски консилијум давно био поставио дијагнозу: неизлечив услед инерције, апатије, фатализма и фанатизма.

Организам је крвавио. Он вероватно крвави и данас овде-онде, али подлегао није. А вера је у старој Турској као нигде на другом месту — свемоћна Пророкова вера — била поделила свет у табор верника и неверника, била срасла у сијамском близанству са влашћу државе, била синоним за појам народности. Вера је у Турској диктирала све институције било политичке, било социјалне, јер се за све њих сматрало да долазе од Бога. Она је прогнала уметност. Она је прописивала грађанско-правне обичаје и односе, од облика капе, до броја свакодневног умивања. Она, у чије су име Султани-Калифе управљали животом и имањем милиона верника, посредством које су их држали час у статичном стању апатије, летаргије, податности судбини, а час опет вукли у свети рат од Азије до Беча, њу је Кемал излучио, поставио на право место, свео на праву меру, те тако дао даха и омогућио развој новој Турској.

Већином све друге реформе садржане су више мање у том одстрањењу верског терета. Нарочито и у погледу на осећај националности. Ислам је био квалитативно тако неумитан, а квантитативно толико импозантан, да је логички морао угушивати сваки осећај националности, онаквог каквог га Запад схвата и осећа! Затим одвајање верске власти од државне; укидање калифата; лаицизирање школе; увођење швајцарског грађанског законика; установљавање грађанских судова; увођење нове фонетичне азбуке са латинским словима, новог календара, ме-

тарског система, европске поделе дана на часове, еманципација жене, укидање полигамије и т. д.

Кемал је са својим реформама у Турској прекорачио шест векова. Оно што се у року за последњих дванаест година десило у Турској, није се десило нигде у свој историји света за тако кратко време, стога је тај феномен један чувени француски политичар упоредио на следећи начин: »Од Филипа Лепог који је 1300. г. објавио Нантски Едикт па преко Француске револуције, која је истакла права човека и грађанина, па Наполеона и његовог Законика, све до реформе наставе коју је у Француској извео Жил Фери и закона о подели државе и цркве, кога је донео министар Комб — ето вам примера шта је један човек за неких дванаестак година спровео у Турској, и то у Турској која је пре њега била у Средњем веку!«

Увести у једној земљи, и то у земљи као што је била Турска, толике и такве реформе исто је што и учинити чудо. Одгонетка тога чуда је у кохезији и динамици снага и елемената у тој земљи, у које их је из једне хиљадугодишње статичке неповезаности убацио Кемал, као и у самом Кемалу. Месија, спасилац и творац Турске, државник који је преломио историју Турске, реформатор чије ће име обележавати читаву епоху у Турској — његову епоху.

Воља Кемала Ататурка, којом је он остварио то чудо је један феномен кога само ретка столећа избацују. Том вољом овај надчовек је Турску ослабљену ратовима, пљачком, притиснуту религијом,

мраком, сујеверјем и фатализмом, а презадужену као човек коме остане само још гола душа — понео, спасао у последњем часу и препородио. Дигавши се противу »сенке Божије на земљи«, противу установе султаната и калифата, »сиви ангорски вук« је пре-ломио челичне утеге теократске управе под којима је пропадала турска држава и кржљала турска нација, јер се због њих столећима могла кретати само у тесном, петрифицираном калупу Божије Књиге.

Та воља његова и успеси који су за њу морали бити везани донели су онај неисказани ауторитет који данас Кемал у Турској ужива.

Без те воље и без тог ауторитета, на који би начин Турска издржала тај дубоки зарез лаицизирања државе? На који би начин без тога Турска иначе издржала и сва она друга земљотресна померања обичаја и традиција?

Турска данас пролази кроз фазу свога детињства, спокојно наслоњена на ум, вољу и родољубље Кемала Ататурка. —

Наивно је хтети описивати лепоте и знаменитости Цариграда после описа које су дали Ламартин, Клод Фарер, Теофил Готје, Пјер Лоти, Де Амичис, Контес де Ноај и многи други. Сви су они већ давно, стручно и књижевно писали о по-реклу, врсти и лепоти цариградских знаменитости. Исто као што је безукусно и бедекерски описивати

лепоте и савршеност париских перспектива посматраних са Етоала и Трокадера, сасвим је излишно за обичног путника упуштати се у описе бравурне засвођености храма Сулејмана Законодавца, или чудесног распона Аја Софије, плаве Ахметове џамије, као и осталих четири стотине богомоља.

Но при свем том, овај град и обичном путнику даје прилике да говори о своме утиску, а да то опет не буде ни сладуњаво казивање о сунчевим заласцима на Златном Рогу, ни банална химна о спектралним лепотама мореуза.

Први дани мога боравка у Цариграду били су силом околности испуњени посетом разних царских палата. Већина тих грађевина, у које је једна очигледна склоност ка претоваривању нагомилала седеф, позлату, кристал, мермер, ћилиме и друге скупоцености, сведоче о богатствима, али истодобно и о једном оскудном осећању за праву уметничку меру и вредност, као и за племениту чистоту стила. Али то није најачи утисак који оставља ова надверсајска раскош разних царских сараја навучена овде и таложена од бројних азијских силника на султанском престолу.

Невероватна супротност, недогледност у растојању између онога који је био на врху и онога који је био на дну, намеће се овде да првенствено мислите на њу. Овде султани у тешким кадифама и турбанима, на престолоима обраслим у драги камен, окружени својим везирима, евнусима и целокупном источњачком свитом, који су одатле само преко

тумача општили са државама и континентима — а тамо сплет прљавих уличица старог Стамбола, малих, кривих, надасве убогих, у које су се кроз векове биле упиле глад, куга, пожар и беда, а чије куће са почађалим трошним дрвеним решеткама на прозору личе на црно саће неких инсеката, док је човек у њима по убогости био сличан уличном псу.

Између онога који је у султанској Турској био први и онога који је био последњи, између онога који је био горе и оног који је био доле, провалија имеђу фукаре и господе, један је од најачих утисака кога и просечан посматралац понесе са собом из Цариграда. —

Друго од чега се у Цариграду не можете одбранили је осећај пролазности.

По трећи пут сам прошла сасвим сама полако и мирно кроз лавиринте царских станова, башта и ризница у Топ-Капу Сарају. Стала сам код једног павиљона, такозваног Јени Киоска, зиданог и намештеног у стилу Луја Филипа, чије терасе гледају право на Босфор. Зидео га је савршено свеједно који султан из лозе Османлија. Неизбежно медитативно делује то сунце априлско, баште султанске, Исток, Босфор лепши но у ма ком опису. Тишина апсолутна, само један часовник на камину ситно и непрекидно куца: јеси, ниси, јеси, ниси! Над камином портре Султанов са смарагдним турбаном, малом шиљатом брадом и кривом златном сабљом, равнодушним погледом дегенерика загладан кроз

прозор, прекопута у широко гротло азиске прапо-стојбине одакле су и покуљали. Било и прошло.

Иста мисао при изласку из тако званог Јаничарског музеја, у коме су изложене успомене на целокупну историју Османлиске Империје. Једна импозантна количина трофеја са победоносних похода по Европи, Персији, Кавказу и Египту: копља, заставе, шатори, ханцари, калпаци, топови, сабље и у јаничарске одоре обучене воштане фигуре, које данас чак и најобичнија ђаурка из близине може да посматра, сме чак и да их се дотакне. Тај восак, те крпе, то захрђало гвожђе — то је пепео једне силе, од које је свет столећима дрхтао. Пролазност, пролазност, пролазност. Извесност о њој вам се намеће у баштама и киосцима сарајским, у јаничарском музеју, пред трошном капијом »Блистателне Порте«, на којој се сада гњезде роде. Пролазност и меланхолија као њен скут вуку се по старом Цариграду.

Било је по подне, које већ полако нагиње ка предвечерју. Спустила сам се на клупу једног сквера. Стазама је лењо пролазио један старац и лупкао чашом о тестију у знак да му је вода на продају. На оближњим клупама било је неколико морнара војника. У кружној стази доста деце око које се врзмао дечко продајући бадем. На клупи преко пута мене стара, преобучена Турска: бројанице и качкет. Седе, пуше и ћуте. Са оближње мошеје мујезин почиње своју песму мирно и на-зално. Молитва муслимана је без екстазе јадања и

хистерије призивања, она је отмена и одмерена, као што су им и жалости. Муслимани кроз молитву не преклињу Бога, већ у једном тону податности највишој вољи, они као да хоће само да га сете на стадо правоверних овде доле. —

Сунце је већ било скоро сасвим зашло. Још једаред сам ушла у Ахметову џамију, која је увече од водено плаве персиске керамике и електричног осветљења изгледала као нека плава прича — али то је сад већ све назначено и описано у сваком бољем »Водићу«.

Онај међутим, који буде писао нови »Водић« кроз данашњи Цариград, требао би као особите знаменитости да под звездицом наведе: малог чистача обуће, који седи код моста са својим »портебл« алатом и чита новине; девојку која у школи и ван ње слободно пева и игра и бави се спортом, и жену, која поред човека равноправно у судници суди, у болници лечи и у средњој и вишој школи наставу врши.

Толики један народ био је са деведесет процената неписмен, јер је за писменост са арапском азбуком требало седам година учења. Та сложена арапско-турска писменост изоловала је масе од свег духовног збивања. Увођењем просте азбуке са простим словима латинице, Турска је прогледала, и оном најбеднијем у њој добачен је мост ка духовном животу целог просвећеног света.

На школској прослави о дану Републике, највећем народном празнику у Турској, изводиле су

младе девојке једног женског лицеја програм, који је био састављен из песме и игре у једном сасвим спортивном тону. Ово је био свакако најачи утисак кога ми је дао Цариград, мислећи увек на она јадна млада створења Старе Турске, која су покривена, без ваздуха, без слободе кретања, без могућности здравог телесног и духовног развитка, кржљала и куњала у оној загушљивој атмосфери харемске хипокризије. Добија се утисак, као да је над половином турског живља изречена нека врста помиловања — тиме што им је дато право на ваздух, на сунце, на покрет, право на живот.

Исто то се осећа у вези са турском женом и њеним новим ставом према човеку, ставом равноправног људског створа. Из њеног понизног вегетирања она је данас дигнута до људског бића, до човека, до школе, до потпуне изједначености са човеком.

Заиста је тачно, да ни једно столеће није донело са собом толике пертурбације као наше, то се врло добро осећа — и у Цариграду.

За западњака је пут у Турску од увек значао примамљив пут, само што он сада пружа другу врсту утисака но некада. Ако би данас отишли у Турску са калупом предратних утисака исто би се тако провели као кад би данас отишли у Немачку са марком из њене инфлације. А и данашњи Тур-

ци нису расположени према онима који долазе да гледају њихову земљу кроз стандардизирану литературу лотијевску. Те утиске они зову старим, »из конзерве«; у место њих нуде нове, свеже, пуне витамина.

Утисак са максималним процентом витамина је свакако сусрет са Кемалом Ататурком (што на турском значи »отац Турака«, а Кемал »савршени«). Сусрет са тим човеком, чији је мозак исто толико био генијалан у рушењу старог, као и у стварању новог, који је у Турској као Господ Бог присутан свугде и на сваком месту: код војника, код ђака, код аналфабета из масе народне, код филолошког и историског истраживача, пољопривредника, и т. д. Тога Кемала Турска данас обожава и слепо слуша — као родитеља — чак и онда кад га не разуме. Свугде су његове слике, његове главе у бронзи, у камену, на хартији и на платну. Само тај Кемал у бронзи и камену, на хартији и платну много је оштрији, мргоднији, много више симболизиран и стилизован од Кемала у природи. У природи, поред све његове енергичности он има чак и једну примесу благости, која вероватно долази отуда што је Кемал плав. Та боја чини да му и скулптура главе у природи изгледа блажа.

Осим оних неколико летњих месеца што проводи на Босфору, Кемал живи у Анкари, било у зимској резиденцији, било на летњој фарми у околини. Та фарма је угледно добро и пример, како

се на степском пешчару и кречњаку може уз наводњавање подићи све што и на најплоднијем тлу: воћњак, виноград, врт са лалама и ружама. Кућа на фарми је модеран летњиковац, чији је доњи спрат скоро сав од једног хола, који служи као салон за примање и као трпезарија, а сав је од мермера. Око целе куће су терасе, а на горњем спрату собе за становање. Зимска његова резиденција је на једном брежуљку, на самом огранку вароши. Архитектонски је потпуно просто решена: праволинијски и једноставно, са једном отвореном терасом на стубове целом дужином зграде. Ма да у дому Председника Турске Републике владају крајње демократски обичаји (т. ј. сваком Газијевом госту је дозвољено да се слободно креће и разгледа све одаје), не види се и не упамти много од самог дома његовог, јер чим прекорачите праг (бар први пут) све се остало губи као сасвим споредно, без нарочите боје, контуре и значаја, очекује се само Он — огромна силуета данашњице.

Тачно у пет часова мање петнаест минута, као што је Протокол био објавио, отворила су се врата једног салона, затим се брзо размакао један параван и у салон је у пратњи шефа Протокола и Помоћника министра иностраних послова ушао Кемал Ататурк.

Плав, средњег раста, лица потпуно мирног, очију у којима је зеница од неке сасвим чудне плаво-зелено-жуте смесе, ледено миран као да у себи не носи ону вулканску ватру, која је својим

пламеном дефинитивно збрисала стару Турску. Став енергичан и сконцентрисан, од покрета чини само најнужније. Осмех му је врло редак кад говори — и то онда изненадан и кратак. Он је вероватно најдемократскији шеф државе. Гледајући га како у сред својих гостију прилази спонтано с времена на време трпези, како природно реагира на духовите примедбе Леди Астор, како од свих званица остаје последњи (јер се сматра домаћином), како гостима при поласку чак у другој соби љубазно маше руком у знак срдечног поздрава — мислила сам на страхотрпни живот последњих Османлија, који су се повлачили иза толиких и толиких зидина, крили се по царским палатама и киосцима, мењајући свакодневно постељу из страха од уморства. Колико је све ово далеко од оних у дивљу раскош ућушканих султана, од оног брокатског и драгуљског декора из Хиљаду и једне ноћи. Док су се Кемалове званице без икакве етикетске стеге слободно кретале из једне одаје у другу, слушајући музику, прилазиле трпези саме, излазиле на терасу и одатле посматрале Анкару, којом доминира тај брежуљак, или прилазиле на разговор њему и његовим доглавницима, дотле смо ми, који га први пут гледамо, фасцинирано упијали сваку појединост у вези са Кемаловом личношћу.

Миран, без непотребних покрета али и без позе. Лице на коме се ништа друго не одражава до ум и воља. Чело математичара, уста стратега, очи не занешењачке, већ очи реална човека, у разговору

су по некад само челик, а по некад као воде које тамо негде у својим дубинама горе. Појава му не даје утисак војника преобученог у цивилно одело. На против, он свој жакет носи као да се на њега навикао у неком енглеском колеџу у детињству. Али ипак глава његова издаје суштаственост његове природе: у њој је толико племените дивљине неког спутаног лава, спутаног у то одело, у тај оквир, а њему треба простора, замаха, слободе.

То је био Кемал Ататурк; човек који је у младости волео математику, писао родољубиве песме и склапао исте такве завере; човек који је доцније голим рукама формирао кључалу лаву турских фанатичних маса. Кемал Ататурк, Бог и творац нове Турске, чије дело граничи са стварањем једног новог света.

Кад сам се враћала из Анатолије у Европу, лежао је Цариград предамном већ у одмаклом сумраку, који му је извукао на хоризонту оштру, црну силуету. Главни мотив те силуете биле су полукружне масе његових џамиских кубета и шиљата копља минарета уз њих. Цариград је изгледао као неки огромни логор, где силуете кубета дају илузију велелепних царских шатора и где линија минарета значи копља стражарска уз њих.

У руци ми је лежао склопљени водић у коме је немачка савесност прегледно и тачно набројала

династије: Македонску, Комнена, Палеолога и Анђела. За њима су нанизани разни османлиски Бајазити, Сулејмани, Мехмеди и Османи. Па онда свих двадесет црквених концила, двадесет и шест опсада Цариграда, тридесет и три значајна земљотреса, шездесет и два велика пожара, и тако даље.

Мрак је бивао све нижи, илузија о логоришту све јача: па ту је заиста Историја Света улогорила њених најинтересантнијих двадесет и осам векова!

СА ЦЕТИЊА

1 9 2 4

нај исти камен што је у Далмацији раскош, у Црној Гори је сиротиња. Тамо су га тесале и глачале веште руке романских мајстора у палаче Ренесанса, овде је само тек грубо сређен у обичну примитивну кућу. Камен, само камен. Очи вам посиве од њега. Њиме је брижно ограђена шака земље у њивицу; њиме су набивене серпентине уз Ловћен, над чијим каменим оградама (уз сами амбис) спава стражар, старац Црногорац

са пушком. Мали, луксусни »Форд« неуморно увија и извија серпентине. Бока остаје у дубинама све истакнутија и рељефнија. Изглед са последње ловћенске серпентине, пре него што пут почне да се спушта ка Његушима, обухвата цео залив од Котора до Херцег-Новог, са друге стране Будву, острво Св. Стефана, Бар, а кад је време сасвим погодно и део Скадарског језера. Шофер вам на том месту по дужности говори, како је Херман Бар, немачки публициста казао, да ће се ових лепота и на самртном часу сећати.

Све сам крш дивљи, јалови. Само по негде шума попала Ловћен као џиновска маховина, а понегде се само ужљебила у оно мало земље међу пукотином. По најчешће сам убоги крш, а оно мало вегетације на његовим висинама примило боју тла и тек само негде кришом се упола заплави цветић. Све је сиво на тим нетакнутим висинама: и камен, и биљка, и птица, и зец. После вожње од једног часа стиже се у Његуше, родно место династије Петровића. Опет само мало камено гњездо, родна кућица Владике Рада, и мала, мало на изглед угоднија кућа у којој се родио кнез Никола. Сем тога капела и кафана где се путници и мотор напоје.

Двадесет минута после Његуша силази се у цетињску котлину. Бивша мињатурна престоница са својим бившим мињатурним легацијама. Улице дуге, ниске и широке; две једине и паралелне, осим оно неколико сокачића који их спајају. Зграде су

тврде, примитивне, збијене и једноспратне. Али све то није никако она типична дремљива патријархалност пречанских паланки — иза чијих је вечито спуштених шалона угодност и благостање. Овде су куће као нека камена вегетација никла из каменог тла, не да се у њима благује, већ само истраје.

Зграда данашње поште и телеграфа у коју је некада био смештен Парламенат и сва црногорска министарства, толико је несразмерно велика за пропорције Цетиња, да би се по нужди цело оно у њу могло сатерати. Чини вам се да је на земљописној карти засебно обележену морате наћи.

Људи декоративни, одскачу од монотоног голубијег камена. Измиле из кућа, па полако ногу пред ногу сунчају своје марцијалне појаве. Немогуће их је замислити у свом достојанству њиних плавих и зелених чојаних набора, да ма шта раде. А и шта би? Оно мало јада плодне земље? Занат је испод достојанства. Терају дрва са Ловћена, седе у и пред кафанама, играју карата или наслоњене браде и шака на штап мргодно посматрају садашњост и преживају прошлост. Дућана скоро и нема. Оно неколико што их има: у једном седи Рус, у другом жена, тек у сваком трећем Црногорац.

Жене сличне црним птицама, лепршају чипку што им виси са главе. Као да се у њиним појавама сконцентрисала збиља црногорског тла. Лепоте су им у младости озбиљне, доцније тврде. Мекоте женске и умешности, која се крпи, довија, преврће и скрива беду нема ни мало. Сукње носе прво као

горње, кад се поцепају као доње, па онда на ђубре. Иначе им је главно занимање да »иду у госте«. Стана код Госпаве, Госпава код Вукице. По неколико се пута дневно позивају на каву, да једна другој помогне извући трн, или истући дете.

Цетиње у опште чини утисак вечите недеље. Само је пазарним даном мало више покрета. На »пјаци« мало смокава и грожђа, која руком везена црногорска кошуља, вина, доста лепих профила, његушке пршуте и сира, и пуно разапетих кишобрана. Сва се пијаца црни од њих. У опште, да је кишобран нешто тако нераздвојно са појавом Црногорца, то ми, који његову питеорескну спољашност познајемо само са дописних карата и Свесловенских костимираних балова, и не слутимо. Као што уз Црногорца иду његови брци, тако се он не одваја и од његовог кишобрана. Врло често носи и штап и кишобран истодобно, један у руци, други под мишком. Црногорку у опште не можете видети без њега. Чак и она што је на магарету догонила шаку дрва, привезала му је уз дрва и кишобран на грбину.

»Теразије« цетињско је од прилике ово: Двор, велика жута кућа напред испупчена терасом без нарочите физиономије, стаклени прозори већином полупани, дрвени капци заклопљени. Жуту боју у млазевима спрала киша. За двором је парк стар и пуст. Лево дворска капела. Десно мињатурни Официрски Дом, као кад деца од хартије себи кућу нарежу за лутку. Преко пута Двора подиже се спо-

меник »Омладинцима погинулим на Бадњи Дан 1918 г. у борби са присталицама књажевим«.

Из команде места отежу се целог дана монотоне вежбе трубача, и то је једино што ремети ову прошлост.

Нетакнуте, чисте висине ловћенске, као што је нетакнута и чиста раса црногорска и унутрашњост двора књажева, свакако су два најача утиска која Цетиње даје.

Први корак у Двор је у мемљиви мирис и мрак. Кад секретар управе краљевих добара, као чичерон кроз бивши двор бившег књаза отвори најближи дрвени капак, прво се угледа застава са Вучјег Дола сва густо прорешетана куршумом. Застава уз коју је десет заставника погинуло а тек је једанаести спасао, уоквирена је и онако узгред прислоњена уз степениште, као што је и све остало, мало и велико, ретко и свакидашње, скупоцено и обично, приватно и државно набацано и претрпано као у каквом препуном позоришном магацину. Горњи спрат је нешто мање набацан, али опет зато оставља дубок, неугодан утисак.

Доле код самог улаза лево у бившој сали за аудијенције, на сред собе хрпа намештаја разних стилова и вредности. Слике већином породичне. На зиду збирка старинског оружја, са неколико примерака из каменог доба — још нерастурена! Десно од степеница је чувена оцаклија у којој је кнез већао и многу одлуку донео. Исто као и у одаји

лево до пола висине набадан је намештај, поклони, слике, вазе, па опет слике читаве галерије лепих жена: Кнегиње Милене из млађих година, њених кћери и снаха. Али најлепша међу најлепшима је слика, коју сретате на неколико места у књажевом Двору: класична и дубоко изразита глава тршћанске лепотице, жене књаза Данила убијеног у Котору. Одмах поред те главе правилне лепоте али меких прта трчи из ове гомиле набаченог намештаја једна егзотична гарнитура за будоар од црног кинеског камена, опет један од многобројних скупоцених поклона.

На првом спрату, одмах лево, су гардеробе. Дуге уске одаје, широм разјапљени ормани у којима се распада брокат, жути чипка и тамни злато са свечаних тоалета принцеза и престолонаследниковице. Мољци искачу из пурпурном тафтом постављене сиве пелерине Књажеве и народне ношње Књагињине. Секретар даље љубазно одклапа читаве сандуке одличја и кутије са породичним драгоценостима. Извлачи из њих појас од шест стотина прекованих наполеона, поклон »Војвоткињи зетског племена Наталији Константиновић«, даље лепезу од нојевог перја и круном у бриљантима, поклон њене јетрве престолонаследниковице Јуте. На уском и дугом столу гардеробе опет гомила оружја, поклони племена Паштровића, мач у бриљантима поклон руског Великог Књаза Николаја Николајевића. Затим у Горском Венцу опевани »Џефердар Мандушића Вука« а до њега књига у коју су се уписали

сви знаменити посетиоци. На једном од пожутелих листова пише и »Никола Пашић«.

На самој средини првога спрата, са великом терасом пред собом, је свечана сала. Она је још и сад као што је била: са великим огледалима, отворено-плавим канабетима и столицама уза зид и сликама у природној величини крунисаних европских глава. Као да су у фигури ланса на свечаном дворском балу, тако су један према другом заузели љубазан став Цар Александар III. са Царицом, Наполеон III. и Царица Евгенија, Фрања Јосиф и Царица Јелисавета. Десно је мали салон са сликама Краља Умберта и Краљице Маргарите, најлепшег и највишег по Вуку Црногорца Владике Рада и портре Књагиње Милене од Влаха Буковца.

Лево је барокни салон од жутог броката, приватни мали салон Књагиње Милене. Он је још у приличном реду, само без некадашњих скупочених ћилима на поду. Мало даље дуга трпезарија, опет наслага свег могућег намештаја довученог из свих Књажевих двораца. Још један мали интиман салон са камином и намештајем од кинеског урма дрвета, дели спаваће собе Књаза и Књагиње. Спаваће собе, нарочито Књагињина чине утисак јутра после револуције, због нереда, одвлаченог и довлаченог намештаја.

То би било у главним цртама све што дрема под прашином и што се мољча иза капака цетињског двора. Кад из ове прошлости крочите опет у садашњост, а то значи на ручак у трпезарију хотел

»Париза«, која би без оних неизбежних слика »Херцеговачког робља« и »Таковског устанка« личила на Weinstube немачког средњег сталежа, дочека вас истина малобројна, али зато космополитска публика. Осим два, три Југославена још један енглески пар са стиснутим вилицама и »Бедекерима«, два Француза који се брижљиво баве испитивањем јеловника и прерачунавањем његових цена; један чески чопор, људи као право са тезге из Пардубица, а жене беле, надошле и меке као тесто, са главама повезаним у крепове, рекло би се утекле из београдских господских сутерена. Свакога дана по неко од старих оде, а по неко нови дође, само

»господин делегат« Министарства Саобра-
ћаја неуморно толкује и вољнима
и не-вољнима »економски
проблем Црне Горе«.

БЕРСАЈСКА

ЈЕЦЕН

1 9 2 5

ерсај сам осетила у пуној, црвеној јесени, као апотеозу једног раскошног лета, као монументални врхунац старе Француске, као њен последњи напор и њен крај.

У славу и спомен великих и сјајних свечаности некадашњих, Версај се онда напудрује сухим листом, шума замени своју монотону униформу модерних маса и одене се у зелено сребро, црвено злато и бакарну свилу. Стазе личе на некадашње

китњасте поворке, те када у мека септембарска предвечерја крене ветар њима, сва та лисната свила зашушти причу о расипним Лујевима, побожним краљицама и мудрим метресама.

Кроз Версај тече река задовољства. Над њиме је још крути терет залазећег »сунчаног Краљевства« и разметљива помпа Барока. »Краљ сунце« је централна личност окружен француским племићима, укроћеним блеском и уживањем.

Жене су Јуноне у тешкој чипци и свили, под чијим се хермелинским огртачима помаљају бела и глатка меса једва уздржана корсажом. У свечаним дворанама угибају се и преливају златни орнаменти Барока. Млазеви светлости цуре са сторуких кристалних полилеја на рубенсовска плећа и сјајне мишице лепе Ла Валијер и поносите Монтеспан. Огромна огледала умножавају до у бескрај те помпезне парове дама, чија се свила крха и дуби, и господе женски нагиздане у свом охолосту.

Сунце се полако спушта над версајску линију хоризонта, да пред полазак још једаред ужеже у парку сав тај топли јесењи метал и кржаве тонове рђе по њему.

Палата доминира савршена у своме господству.

Праве линије камених тераса изливају се суверено и пропорционално са њеног подножја.

У перспективи се даје парк, као савршено решен геометриски проблем.

Хармонија степеница, неговане и мирне површине *tapis vert-a*, базени пуни неба, љубичаста мрежа сенки које се преплићу по овом врту фантома, и сребрни плач водоскока...

Ето их; ето их где нечујно промичу, где се срећу и траже; ето га тај цео цветни и каћиперни свет Ватоа и Фрагонара, грациозно развратан, компликовано елегантан, издашно напудран, пун кртих шушњева *Ésprit-a*, тафта и ласке. Ето га то галантно, фриволно доба Помпадурино: људи ослобођени лавовских перика а жене свог импозантног достојанства. Доба без тежине, дубине и досаде. Обесни Рококо гипке, површне грације и одмереног каприса. Све је прорачунато: и место за младеж под левим оком, и гест, и корак, и фраза и поклон.

А као оличење тог доба — Тријанон — женски леп, као драгуљ и краљевски поклон, у коме је биготна Ментнон својим премалим рукама трзала конце француске политике, стоји обавијен чежњиво слатким и галантно фриволним маглама Рококо-а.

По стазама сенке белих мермерних божица, и камене клупе на којима заљубљени парови говоре фабулу о Амору и Психи, а по остављеним путањама, где се јесење лиске грациозно протежу под најслабијим кретом ветра, шетају они руку под руку и шапћу галантно и бирано.

У мермерним базенима мртве заточене воде, а у топлини септембарске шуме ослушкују камене Нимфе и вребају Сатири.

Сунце се сасвим изгубило, његов усијани траг
на хоризонту гаси се у модрим и сивим тоновима,
као велика страст, која полако тоне.

Све је притајени мир. Ваздух је тужно млак
пун уздржаних суза.

Месец се лагано пење и својом скупоценом маглом
разблажује мрак у хладно зеленило, а ноћ
све увлачи у себе, као заборав
причу гледану далеко и
давно.

СА ПЕСМОМ ОД КУМАНОВА
ДО КАЈМАКЧАЛАНА

1 9 2 7

асвим као неки американски филм, за кога смо већ давно престали да се сећамо где и када је почео да се одмотава, тако тече овај месец »Обилићевог« пута. Дан — варош — дочек — концерат — банкет — испраћај. Буду за један дан и две вароши, два концерта и т. д. Али увек и свугде Јужна Србија дочекала је Обилић са оним степеном срдачности, који заслужују његова застава, песма и младост.

Куманово је било прво. Са правим силуетама јаблана, које се мирно и гордо наслањају на пречисте површине неба, са својим кривим и уским улицицама загрљено косама под којим су српски пукови први почели дефинитивно да изричу судбину старе, европске Турске, где пресађени Запад тешко вегетира а Исток још жилаво држи свој корен. Пуна му је чаршија имена, којима се укопчао за Запад: »Палас«, »Империјал«, »Едизон« и »Париз«. Центар Куманова је око »Едизона«-представника Америке, публика пред њим је Европа, а свега два корака прекопута је Азија: зурле, бубњеви турских цигана са физиономијом дубоког Истока. И тако се у неколико корака дотакну три континента, учини »пут око света« и без глобуса Јованчиног, и без главног згодитка норвешке лутрије.

Ма да је Куманово приличан корак у Исток главни отисак његов је ипак врло сличан србијанској паланци. Предвече корзо (са или без шешира), недељна неизоставна шетња у парк и кафане са столовима дубоко на улици. Пред њима официри, деца, жене, пиво, ћевапчићи, прашина, цигани, чиновници, агитација; па опет ћевапчићи, шприцери, певачице, путујуће позориште и т. д.

Други конак је било Скопље. Ту је »Обилић« са својих четрдесет младића и девојака обучених у црнину певао под отвореним небом у литургиској тишини летње ноћи. Кроз афионска и дуванска поља, кроз памук, шуму питомог кестена и дуда

доводи пруга у Скопље, које се помало американизира. Живо је, подигло се, предсказују му будућност, само су се опеване обале Вардара осуле сесесионистичким кућама и летњиковцима и тако Скопље постаје дошљачко, које сенчи оно епско.

Једна од најкарактеристичнијих одлика Јужне Србије поред архитектонских и сликарских вредности њених цркава и манастира, је она мистика историје и религије, која чини њену посебну привлачност.

Доба Византије, Словена и Турака срело се овде и борило. Клизава раскош и разврат Византије, чар наше царске прошлости, бес и сила Османлија, на овом су се тлу сретали, сударали и смењивали. Невероватно императиван је ту био траг историје и религије, царства и православља, кад их никаква ма колико дивља, и ма колико вековна насиља нису утрла. Скопље паљено, рушено и у крв утапано, остало је ипак и данас још царско и хришћанско, са својом у земљу узиданом црквом Св. Спаса, у чију се мистичну атмосферу од воска и тамњана још и данас силази и походи камена плоча Душановог крунисања.

Од Скопља су нас повели мали чарлстон вагончићи, са једним казанчетом напред, које представља локомотиву. Фукће казанче кроз клисуре, пење се, прави серпентине и стаје свакога сата да се напије воде. Сваких пола часа по једно вагонче испадне из шина и зато је »Обилић« свугде стизао са по два часа задоцњења.

Тетово, Гостивар, Кичево, три лепе успомене и три спонтана дочека. Путних утисака је у опште толико, и сви долазе задругим, да вам на крају од појединих места остане само укупна боја целине и по нека главнија појединост, као дрвена чаршија гостиварска. Личи на базар у каквом светском изложбеном павиљону, са нарочито за то бираним карактеристичним кошчатим типовима продаваца, који по ваздан седе подвијених ногу пушећи на чибук. У тој чаршији има свачега, и све је то напољу извешано и изложено. Свака ствар има своје стално место, своју симетрију и своју сталну линију, а увече се све понова уноси натраг у болту. Гостиварска чаршија је сасвим оријентална, ма да ипак нема оне три главне одлике Оријента: вику, прљавштину и неред. Нема ни оног прљавог продавца уличног или хамала скопљанског, који на сред улице у прашини хрче.

Путовало се од једног до другог града и градића (на путу од Скопља за Охрид) са њиховим зидом ограђеним кућама, са баштама цветним и виновим, са решеткама на прозорима и вратима, са својом час тропском, час алписком природом окол.

Путовало се и певало, јер је из ових девојака са кожним несесерима и перманентним таласима, и младића са оксфордским панталонама и мрежом за косу, певала иста онаква младост и безбрижност ђаковања, као из генерација Чика Љубе и његовог Шљама.

Певало се и пролазило кроз наш Средњи век

изидан задужбинама властеле и владара. Све те царске лавре и властелинске задужбине са луковима, сводовима и кубетима остале су да стоје кроз историју, као мермерне круне на именима њиних ктитора и градитеља. Унутрашњост манастира и црква су иконостаси и певнице од дрвене чипке дебарске. По зидовима галерије фрески: владаоци и владарке, архиепископи, апостоли и анђели овалног лика и дугих финих руку, у својој мирној лепоти и ортодоксном достојанству стоје аскетски стилизовани, избушених очију.

Певало се и путовало преко ове земље, која је сва траг једног витешког и испосничког Средњег века.

Иван-дан је. Воз пролази кроз златна хлебна поља, у којима се као булке црвене чалме сељака који жњу поред огранака Шаре, по којој су расту-рени натмурени кућерци од мрког, неокреченог лепа и греде. Девојке плету венце и певају: »Купи ми бабо жут фиштан...« Један члан управе »Оби-лића«, страх и трепет свих, назван »Божја Макси-мовић«, брани девојкама да певају успут, чувајући им гласове за концерат. Тако песму замењује смех, који само куља са свих страна из неизцрпне жи-вотне снаге двадесетих година.

Но сунце је већ давно зашло, умор пристигао и у место у девет стиже се у једанаест увече. Мно-гима се од клађења у малим вагончићима »сло-

шило«, многи су се изломиле, нажуљили на дрвеним клупама. Многи су гладни, неки промукли, али дисциплина и дужност се на све то не осврћу. Без обзира што је седми дан пута, осми концерат и ко зна који километар, право са жељезнице ови млади мисионари иду у школу, где кичевска публика већ сатима чека да чује: »Хеј Трубачу«, »Појахали пулињата«, »Хајде мори момиче да играме, да певаме«. —

Од Кичева до Охрида има ускотрачном пругом, коју су Немци за време рата подигли у стратегишке сврхе седам часова, рачунано без испадања и дизања вагона. На пола часа пре Охрида виде се већ његове воде. Охридско језеро по контурама брда и по своме облику личи на Леманско код Лозане. Само што на оном трепере Лозана, Монтре и Евијан, као велики бижутериски излози, а на охридском је само небо, брда и вода, у коју код албанских планина са неба цури и утиче млечна бразда »кумове сламе«. Одве су велике тишине и дивље лепоте, а човек се ту осећа истински споредним и пролазним.

У Охриду се стекла мистика прошлости и лепота данашњице. Он амфитеатрално лежи према језеру; стар је, замишљен и загладан у своје чивитно плаве, ћудљиве воде. Као што куће у Црној Гори личе на камену вегетацију, типичну за своје тле, тако охридске куће личе на једнородно јато птица, слетело на обале језерске.

Ово је варош која има више цркава но улица. Три су најчувеније: Св. Николе, Св. Климента и Св. Софије, која је најстарија и најинтересантнија. Зна се да је зидаана у 11. веку, а мисли се да ју је зидао један од Палеолога епирских. У 15. веку претворена је у џамију, доцније опет у цркву. Архитектонски је сасвим неразумљива са њеног преграђивања и дозиђивања. Животопис на зидовима местимично јасно одаје три слоја: први најранији радови *al fresco* сасвим су живе боје, затим један слој креча из џамиског доба, па опет слој фреске само мирнијих боја. У зидним удубљењима има костура и лобања а у дубини под црквом су гробнице. Сем фрески по зиду су занимљиви камени рељефи римски (Фаун који ножем боде жену и т. д.) вероватно остаци старе римске вароши *Lihnidos* (на *via Egnatia*) из које се доцније развио Охрид.

Кроз сву Јужну Србију песма »Обилића« дочекивана је и праћена заставама и бакљадама, као да долази неки велики народни празник, па тако и у овом граду, над чијим се водама од прокључалог стакла под месечином захорило: »Биљана платно бељаше, над охридските извори.«

Од Охрида преко Струге, Ресна и Битоља на Кајмакчалан почела је нова фаза путовања — камионска. После тродневног боравка у Охриду, че-

твртог дана у четири часа у јутру, пошло се камионима даље.

Као првени алојев цвет, тако и песма »Обилића« процвета сваких неколико година једаред по гробљима Јужне Србије. Све нови нараштаји младића и девојака пронесу под заставом акорде класичног »Трубача«, почевши од гробља на кумановским косама, па преко скопљанског и охридског (палим матурантима из 1915. године), све до оних хиљада нумерисаних дрвених крстова којима су паркиране обале Црне Реке код злогласних Чука под Кајмакчаланом.

Наша земља има две историске гробнице дигнуте тако небу под облаке.

Ловћен, који је сав поезија јаловог крша, тврде убогости и поноса, а на његовим највишим висинама на »Језерском Врху« лежи у својој загробној медитацији Владика — Песник — Мислилац.

На последњој стопи Јужне Србије стоји камени жртвеник кајмакчалански. На тој Голготи високој преко две хиљаде метара донекле је борова шума, после снег, а при врху метално светлуцави крш. На последњој висини његовој, где је уједно и грчка граница стоји капела: »Својим верним див-јунацима... Александар.« —

На подножју кајмакчаланском су гробља и гробља, као ожиљци на облом трбуху Земље. Уз пут по кршу, често под снегом неки шлем, грата, и по некад и кост. Ни на овим леденим горостасима ништа се није отело основном закону

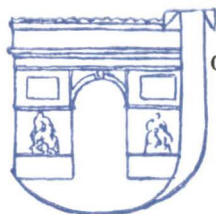
расточавања и вечном кадрили атома. Само то у овим оцепљеним висинама бива без уобичајених флуида туге, псалмова бола и покиданог звука људских жалости. Над овим се белутком само мичу црне силуете орлова, као грдне сенке преисториских гмизаваца, а сасвим доле у подножју ове сребрне гробнице подмукло пузи и завија Црна Река.

ПАРИЗ
КРОЗ ЊЕГОВ СЕЗОНСКИ
ФРАГМЕНТ

1929—1930

Још кратко и лећи ће грозница која
сналази књижевни Париз сваког по-
следњег месеца у години: грозница
књижевних награда. — Пошто се тако
одужи својим књижевницима, Париз
онда, скоро без икаквог прелаза (а можда и исто-
добно) постаје оно друго: централни трг са магнет-
ским дејством на новац целокупног света.

Почевши од Јелисејских поља, па до последње
тезге у предграђу, Париз се повашари од излагања

и нуђења своје робе пред Божић. Свршено је са оним отменим перспективама Јелисејских поља, осветљених белим електричним сијалицама, као брилијантским солитерима. После рата су два приземља тих отмених кућа претворена у огромна излагалишта разноимених и разнобојних, челичних, моторних, цилиндричних буба.

Немуштим језиком светлосне рекламе треба домамити купца, па био он Јужно-амерички богаташ, који за Божић поклања скупа кола, или чиновничих и раденик, који купује играчку тамо где пише »све по пет су-а«. Нарочито се велики магацини тада упну у утркивању, да својом светлосном и звучном мађијом (споља и изнутра) намаме и понуде. Предбожићње време је у главном дечије царство (па и у овом Вавилону), зато се велики Магазен »Лувр« претворио у рај дечије маште. Сем играчака, које почињу од потпуних кућа за лутке, у величини десетогодишњег детета, па све до последњег кликерчића, троспратна унутрашњост »Лувра« покићена је рајском флором и фауном. Рајске тице, три до четири метра велике, нишу се под светлосним рефлексима. Пауни чији је реп разнобојна сијалица све једна до друге, а у средини огромна Земља у виду глобуса од разнобојног стакла изнутра осветљеног. На тај непрестани покрет боје и светлости следује и један непрестани талас музике, а доле пристижу све нови и нови таласи матери и деце: бледи великоварошки цветићи и црвићи пролазе скоро до опчићености очарани и

узбуђени. Пролазе и све имају кроз очи, као што се све у живом сну може имати. И оно из предграђа, што ће му Божић донети крпасту лутку са неколико као од беде пришивених прамичака вунене косе под дречавим шеширићем од кретона. Један час су сва та деца била у рају. Не у оном из приче и књиге, већ у правом. Мала уста у пролажењу остају полуотворена, по неки неочекивани узвик само, па даље, опет даље, кроз ту земљу чуда, где је све њихово — јер није ничије! Деца, на срећу, не виде те ствари и играчке појединачно, као такве, јер би онда сва та игра била ужасно свирепа. Она одатле понесу само једну светлу пометњу у глави. Једино матере виде ствари као такве, и њихове цене. —

Толико је електрике, нарочито крваво црвене, у то доба просуто по Паризу, толико се свет и промет због празника био ускомешао, да је варош била у неком електричном, скарлатном запаљењу. Као да сва гори, до неба, до париске магле, која стално носи трагове те вештачке запаљености; као да бунца од тутња, топота и тежине превозних средстава.

Сав се ускомешао. Роба се прелила из дућана па потекла до пола улице. Само нуди, нуди... Клемпави Парнасовац нуди своја намазана платна; бачваста продавачица цвећа пред Мадленом грациозне љубичице; Кеј Малаке јефтине репродукције

гравира и старе књиге; Кеј Лувр тице и златне рибе; предграђа шалове, качкете и јефтине мирисе; срце моде — авлија вандомска ледену ватру својих драгуља; Ајфелова кула електричним речником Ситроенова кола; Конкор и Етоал своје перспективе. Само мајстори, велики мајстори, имена и понос француске индустрије Ворт и други, не нуде ништа. Не излажу ништа. Само вратар у ливреји пред улазом самосвесно стоји и дискретно чека. —

Тек на сам дан Божића раскршћа су мало одахнула, топот и бунцање се мало утишало. Париз је лично на болесника који се тренутно после велике грознице примиро. Имућни, прави буржујски Париз дочекао је Божић после званичне породичне вечере у цркви на поноћној служби. Космополитски по позориштима, ресторанима и баровима, претачући се из локала у локал. Најлирскији делови Париза Монпарнас и Латински квартал по ђачким кафанама. У том интелектуалном расаднику целог света умешала се у божићње вече и егзотика Борнеа, Малаге, Кине, Јаве и Јапана. Типови час као из Будиног храма, час као скакавци или комарци, клицонаше жуте грознице.

И само време је било егзотично: кратка зима била је само дводневна ђуд, па онда опет киша, али блага киша наших раних Ускрса. —

Већ је месец дана како је Париз једном рафинираном, театралном светлосном инсценијом на тргу Конкор ушао у 1930. г. У овој сезони тек млаких позоришних премијера, ово је вече можда било најјаче узбуђење. Трг Конкор све до Мадлене претворен је био у сцену паганских мистерија. Стубови Мадлене, министарство Марине, Џокеј Клуб и сам Обелиск, све је било осветљено одоздо, као на позоришној рампи. Из самог корена стуба сипала је сконцентрисана светлост на објект и тако местично разбљештавала камен, а од једног до другог осветљеног места пуна скала од светлог до мрачног. Споменици француских вароши у круг постављени, личили су на неки поноћни Сенат огромних каменних жена. Водоскоци праште у вис и у круг, а Обелиск у средини, мајсторски електрично осветљен и ужарен одоздо, опално светли и само јероглифи на њему значе црно, док је Мадлена у дну перспективе као претећа шимера. Те ноћи на тргу Конкор није било више ничег лујевског. То је била ноћ завереничка али незнабожачка, а фарови модерних аутомобила, који су на стотине зујали око осветљеног обелиска, чинили су се као душице оних небројених егзистенција, које је самлела и прождрла ова ужасна варош. —

Сутра дан опет је било све по старом. Година је почела са политичким конференцијама, изложбама и распродајама пред пролетњу сезону у великим кројачким кућама.

Париз, Женева, Лондон све је то јануара било у великом знаку покушаја да се оствари мир интереса и мир народа. Последњи »cris« је Тардије. Бријан већ по мало почиње да бива »стара мода«. Отворите двадесет и шест дневних листа, избројте колико се пута један а колико пута други помиње, и имаћете непобитан математички доказ. —

Париз вешто и немилосрдно хоће да искористи по неко своје талентовано женско име. Прикује га тако на рекламни стуб, па му неда сићи са њега све до старачких штака (Сара Бернар, Мистенгет, Сесил Сорел). Најновији таленат чији живот већ унапред изгледа жртвован слави Париза је Ивон Прентан.

Од почетка сезоне даје се у позоришту Пигал »Историја Француске« са Сашом Гитри и Ивоном Прентан, која се у том комаду појављује у неколико улога: као Габријела Дестре пријатељица Анри-а Четвртог; чувена играчица Бејар са двора Лудвика Четрнаестог; контеса Монтебело дворска госпођа царице Евгеније; на крају као славуј у бапти сликара Клод Моне-а. Најпогоднији наслов за овај комад био би »Цепелином за три сата преко историје Француске«. Низ фрагментарних слика, приликом чијег је избора пресудан био декоративно-сликарски моменат, а мање драмски. Онај минимум драмског уносе у комад таленат Саше Гитри-а и Ивоне

Прентан. Али зато је само позориште један фини уметнички објекат. Ново, модерно, са бароном Ротшилдом као меценом.

Модерна архитектура узета у опште, је толико хотимично упрошћена и наивно безлична, да би једна иста зграда по свом спољнем изгледу исто тако могла бити народна кујна, крематоријум или позориште. Позориште Пигал међутим, будући ремек дело архитектонско има ипак своју физиономију. Оно подсећа на луксусни прекоокеански брод. Сводови и галерије су му потпуно лишени оних традиционалних отока и краста, већином позлаћених, којима баш париска Опера тако преобилује. Сав му је украс племенита, топла, чиста површина тамно црвеног акажу-а. У сводовима и платоима његовим има мирног ритма, а под сводовима на таваници прикривена светлост, толико је блага и топла у својим сталним менама и преливањима, као да дише.

Фоаје-и Пигала имају лик кавеза од металних шипки, а жене чије се хаљине ове зиме вуку по поду у разнообличним реповима су скупочена тица тих кавеза. Али најчувенија је Пигалова закулисна машинерија за производњу суптилних априлских јутара, помпезних сунчевих залазака и ледених месечина. —

Редовни сезонски догађај и помало скандал париски била је изложба сликара »Независних«.

Уметност се, то нам је свима давно јасно, сада налази у једном добу потпуног препорода. У тај свој »Препород« она је ускочила једним наглим, хотимичним, револуционарним покретом. Зато је данас уметничка изложба двоструко занимљива: права је плима разних праваца и таласа који се сударају. На овој је још одозго избио и скандал, јер слике не подлежу никаквој комисији. Полиција је накнадно забранила две: један акт, и једну која је имала назив »Злочин, рат, вампир, подстрекачи рата, мати, онај који се користи, богаљ«. Богаташ са моноклом, богаљи чије ране изазивају одвратност својом потпуно безначајном уметничком обрадом.

Тај скок у хотимично ново се исто тако дао утврдити и на примењеној уметности, на ретроспективној изложби француског порцелана од данас па уназад до седамнаестог века. Од почетка француске фабрикације порцелана у Севру, Сен Клу-у, Лиможу, па до извесног периода (почетак овог века) има еволуције, али не више до прелаз из једне стилске варијанте у другу, или можда још само неки мало јачи покрет лево или десно. Суштина је увек остајала иста: елегантна равнотежа, полихромни лежерни мотив француске грације. Сад међутим, и ту је одједном модерна реакција, не еволутивни прелази, већ револуционарна смена суштине: налазак уметничког изживљавања кроз интегрално упрошћење и ослобођење.

Музеј Галијера и Гран Пале излагали су такође примењену уметност, или у уметности примењену

геометрију: мотив троугла, правоугаоника и центрифугалног круга. Вероватно да је потребно дуго и често гледање, па да се око довољно изгимнастицира, те да из ове ћошкасте лепоте излучи по неки атом праве.

Изложени су поједини предмети и читави станови. Соба модерне девојке, лишена сваке романтике, подсећа на угао хигијенски инсталиране модерне фабрике. У опште невероватно много фабричких мотива сваком приликом: ваљак, полуга, точак. Такозване собе за становање и рад у првом су колену род са атељеима зубних лекара. Неколико извијених металних шишки, неколико изпреплетаних трака од тканине или коже, више личе на справу за мучење (електричну столицу, коју би намах затресла струја чим би на њу сели), више личе на протезе но на удове стола и столица, а најмање личе на столицу за одмор.

Метал је у примењеној уметности потпуно прокрчио себи пут. Покушај са стаклом изгледа да је успео само код лампи и цвећа. Међутим ковано гвожђе слави своју потпуну победу. Линија је свугде наметљиво и хотимично одсечна, вероватно подешена да буде у складу са кућом од армираног бетона, гвожђа и стакла.

Чак се и у манифактуру обисона и гоблена, у тај понос француске уметничке традиције увукао модеран мотив. Баш у музеју Галијера чије зидове ради својих гоблена наводи сваки Бедекер, било је

изложено неколико са врло модерним мотивом — уз гоблен који представља Флагелацију Св. Жерве-а.

Па ипак се још није сасвим утврдио смисао и разумевање за академско и старо. Пре неки дан је у Отел Друо продат један Филипо Липи за три милиона франака. — Лицитирало је свега три особе, а слика је коначно остала на једном енглеском колекционару.

Па ипак још једну од главних атракција Париза чине његове бутике са антикитетама. Све један до другог су ту шћућурени децентно избочени трбуси барокних комода, фино извијених удова наслоњаче, сатови, светњаци, посуђе и гравире. Свила је на том намештају давно побледела и позеленела од старо-

сти и страха, да не допадне прекоокеанским

скоројевићима. Цео тај немушти, стари-

нарски народ презире растакверски

Париз и чуди се из мрака своје

бутике, електричном маки-

јажу париског неба.

Десет летњих атинских дана	1
Забелешке о Холандији	13
Фешта у Боки	33
Женевске бербе	41
Пераст	49
Нова Турска и Кемал	57
Са Цетиња	77
Версајска јесен	87
Са песмом од Куманова до Кајмакчалана	93
Париз кроз његов сезонски фрагмент	105

Насловну страну радио је Васа
Поморишац, вињете и иницијале
гђица Лизелот пл. Обераигнер

Слог и штампа у две боје
Штампарије »Словенија« у Љубљани
(А. Колман)

Ова књига штампана је у 1026
примерака, од којих су бр. 1—6
на јапанској хартији и бр. 7—26
на хартији »Büttenpapier« ван
продаје, а 1000 комада на нашој
домаћој хартији »Federleicht«

Број

9

Издавачка књижара Геца Кон А. Д., Београд